

Katri Lahtinen

YLEISEN EDUNVALVOJAN KÄSIKIRJA

Liiketalouden koulutusohjelma

Yritysjuridiikka

2015

YLEISEN EDUNVALVOJAN KÄSIKIRJA

Lahtinen, Katri
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
marraskuu 2015
Ohjaaja: Anttila, Seppo
Sivumäärä: 70
Liitteitä: 2

Asiasanat: yleiset edunvalvojat, holhousoikeus, itsemäärääminen, kuuleminen

Opinnäytetyössä lähdettiin tutkimaan perehdytyksellisestä ja työtä kehittävstä näkökulmasta, millaisiin työn haasteisiin ja ongelmatilanteisiin Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleiset edunvalvojat kaipaavat ohjeistusta työssään. Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena kyselytutkimuksena syksyllä 2015. Kaikille Pirkanmaan oikeusaputoimiston virassa oleville yleisille edunvalvojille, kaikille sen ostopalveluiden alaisuudessa toimiville yleisille edunvalvojille ja ennakkosuostumuksen antaneille entisille Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleisille edunvalvojille lähetettiin sähköpostitse kyselylomake. Kyselylomake sisälsi suurimmaksi osaksi avoimia kysymyksiä, joihin sai vastata vapaasti omin sanoin.

Saaduista tuloksista ilmeni yleisten edunvalvojien olevan pääosin oikeustieteellisen tutkinnon suorittaneita naisia, jotka olivat tehneet yleisen edunvalvojan työtä keskimäärin hieman yli vuoden. Kaikki vastanneet tällä hetkellä virassa olevat yleiset edunvalvojat koulutuksesta ja kokemusvuosista riippumatta ilmaisivat tarpeen saada lisäkoulutusta yleisen edunvalvojan työhön tai ylläpitää osaamistaan työssä. Ratkaisua työssä kohdattuihin haasteisiin osattiin hakea monipuolisesti, mutta ajan riittämättömyyden vuoksi tai työtehtävän käytyä liian monimutkaiseksi haettiin apua ulkopuoliselta asiantuntijalta.

Yleisen edunvalvojan työ koettiin monella tapaa haastavaksi. Enimmäkseen haasteita tuotiin esiin kuolinpesien osakkuuteen ja kiinteistön omistukseen liittyvissä asioissa, sosiaali- sekä terveydenhuollon lainsäädäntöön ja päämiehen velkojen hoitoon liittyvissä asioissa. Toisaalta haasteita esiintyi myös runsaasti kanssakäymisessä päämiesten omaisten, läheisten ja omaisuuden yhteisomistajien kanssa. Vastauksissa toivottiin erikseen ohjeita työn hoitamiseen käytännössä, jotta yleisten edunvalvojien toimintatavat saataisiin yhdenmukaisemmiksi.

GUIDEBOOK FOR PUBLIC GUARDIANS

Lahtinen, Katri
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Program in Business Administration
November 2015
Supervisor: Anttila, Seppo
Number of pages: 70
Appendices: 2

Keywords: Public Guardians, Guardianship Services Act, Autonomy, Hearing procedure

The purpose of this thesis was to discover what kind of work challenges and problem situations do public guardians have in the Legal Aid Office of Pirkanmaa and what kind of guidance do they need to resolve those issues. The thesis has been written on the perspective of the orientation and development of the working method. The study was conducted as a qualitative survey in the autumn of 2015. The questionnaire was sent by an e-mail to all public guardians of Legal Aid Office of Pirkanmaa, public guardians under the outsourcing services and former public guardians of Legal Aid Office of Pirkanmaa who had given their consent to participation. The questionnaire contained mostly of open-ended questions which could be answered freely on their own words.

The research results revealed that most common educational background among the participants of the survey was a law degree, nearly all of the participants were women and they had work experience as a public guardian on average little over a year. All of participants who are working currently as public guardians regardless of their education or experience, expressed the need for additional education for their work or need to maintain their competence at work. Participants knew where to search solutions for their many work challenges, but because of the lack of time or when the issue became too complicated public guardians sought assistance from an outside expert.

Generally public guardians found their work challenging in many ways. According to the survey matters related to handling clients' real estate and the estate of a deceased person were among the most problematic. Public guardians found also social welfare and health care legislation, and the treatment of clients' debt to be challenging. On the other hand, plenty of challenges also appeared in interaction with relatives, loved ones and parties of property in joint ownership. Submissions revealed the specific need for practical guidance so that public guardians could work more in a coherent way.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	TUTKIMUS YLEISTEN EDUNVALVOJIEN TYÖN HAASTEISTA	6
2.1	Opinnäytetyön rakenne	6
2.2	Lainopilliset menetelmät.....	6
2.3	Käytetty tiedonkeruumenetelmä	8
2.4	Kyselytutkimuksen perusta.....	9
2.5	Kyselytutkimuksen toteuttaminen ja analysointimenetelmä	9
2.6	Kyselyn tuloksista yleisesti.....	10
2.7	Esiin nousseet edunvalvojan työn haasteet	13
3	YLEISEN EDUNVALVONNAN SÄÄNTELY.....	16
3.1	Keskeisin lainsäädäntö.....	16
3.2	Valvovat viranomaiset	17
3.3	Luvanvaraiset toimet.....	19
3.4	Esteellisyys ja edunvalvojan sijainen.....	23
3.5	Salassapitovelvollisuus	27
3.6	Virka- ja vahingonkorvausvastuu	29
4	YLEISEN EDUNVALVOJAN TOIMINNAN ODOTUKSET	31
4.1	Edunvalvojan tehtävät.....	31
4.2	Hyvän edunvalvonnan periaatteet.....	34
4.3	Päämiehen kuuleminen ja yhteistoiminta päämiehen kanssa	37
4.4	Yhteistoiminta päämiesten läheisten kanssa	41
5	YLEISEN EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄN HAASTEET	43
5.1	Päämies kuolinpesän osakkaana	43
5.1.1	Perimysjärjestys.....	43
5.1.2	Pesänselvittäjän tai -jakajan hakeminen	46
5.1.3	Kuolinpesän yhteishallinto	50
5.1.4	Kuolinpesän riitaisuudet.....	53
5.2	Päämiehen kiinteä omaisuus	54
5.2.1	Kiinteistökaupan purku ja pätemättömyys	54
5.2.2	Kiinteistön yhteishallinto.....	56
5.2.3	Käyttöoikeuden haltijan kuluvastuu	58
6	LOPPUYHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	62
	LÄHTEET.....	65
	LIITTEET	
	Liite 1 Kyselylomake	
	Liite 2 Hyödylliset linkit	

1 JOHDANTO

Ajatus opinnäytetyöni aiheelle juontaa jo muutamien vuosien takaa. Toimin tällöin Pirkanmaan oikeusaputoimistossa edunvalvontasihteerinä ja silloinen pitkäaikainen työparini ja oppiäitini jäi pidemmäksi aikaa pois työstä. Hänen poissaolonsa aikana oli useampia sijaisia, joilla ei ollut kokemusta yleisen edunvalvojan työstä. Sijaisissa herätti ihmetystä, kuinka edunvalvojan tehtävää pitäisi hoitaa ja missä olivat ohjeet työn tekemiselle. Yleisen edunvalvonnan työtapojen yhtenäistäminen on myös valtakunnallisesti vielä kesken, joten ohjeita työhön ei sitäkään kautta ole edunvalvojille saatavilla. Yleisen edunvalvojan käsikirja ohjaakin lainsäädännön kautta edunvalvojaa menestymään tehtävässä ja auttaa uusia edunvalvojia perehtymään tehtäväänsä. Työ on kirjoitettu perehdytyksellisestä ja työtapaa kehittävästä näkökulmasta.

Työssä tarkastellaan yleisen edunvalvojan suhdetta työhönsä. Tavoitteena oli luoda käsikirja edunvalvojille. Käsikirja toimii jatkossa Pirkanmaan oikeusaputoimistossa yleisten edunvalvojien perehdyttämisen tukena sekä ohjaa edunvalvojia käytännön työssään. Empiirisellä tutkimuksella oli tarkoitus selvittää, mitä aiheita koskevilla ohjeilla on suurin hyöty toimistomme yleisille edunvalvojille. Työn yleisen teorian osassa syvennyttään edunvalvojan tehtävän hoitamiseen lainmukaisesti sekä päämiehen tahtoa ja itsemääräämisoikeutta kunnioittaen. Edunvalvontatyössä on aina ollut vaikeuksia tulkita holhoustoimilain salassapitosäännöstä, kun kyseessä ovat päämiesten omaiset. Yhteistoiminta päämiehen sekä hänen läheistensä kanssa on keskeisessä asemassa tässä työssä. Lisäksi selvitän edunvalvojan virka- ja vahingonkorvausvastuun periaatteita sekä valvovien viranomaisten suhdetta yleiseen edunvalvontaan.

Suoritin Pirkanmaan oikeusaputoimiston nykyisille yleisille edunvalvojille sekä muutamalle entiselle edunvalvojalle ja toimiston ostopalveluiden alaisuudessa toimiville yleisille edunvalvojille kyselytutkimuksen. Tutkimuksella selvitin yleisten edunvalvojien työn haasteita sekä vahvistin todellisen tarpeen laatia edunvalvojille käsikirja. Kuten yleisten edunvalvojien työn luonteeseen kuuluu, olivat koetut haasteet moninaisia. Empiirisessä osassa käsitellään kuolinpesään ja kiinteistöön liittyviä haasteita. Rajasin työstä pois velkojen ja verojen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön, jotta työn aihepiiri ei kasvanut liian laajaksi.

2 TUTKIMUS YLEISTEN EDUNVALVOJIEN TYÖN HAASTEISTA

2.1 Opinnäytetyön rakenne

Alun yleisen teorian osa on jaettu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa selvitän yleisen edunvalvonnan sääntelyä ja valvontaa sekä keskeisiä toimintaa ohjaavia sääntöksiä. Käsittelen melko tulkinnanvaraista edunvalvojan salassapitovelvollisuutta, selvitän edunvalvojan esteellisyssäännöstä sekä edunvalvojan sijaisen hakemista. Kerron pääpiirteittäin, mikä edunvalvojan tehtävä on päämiestensä asioiden hoitamisessa ja kuinka tätä tehtävää tulisi hoitaa päämiehen edun mukaisesti ja yhteistoiminnassa päämiehen kanssa. Haastavaksi koettua yhteistoimintaa päämiehen läheisten kanssa käsitellään myös tässä yhteydessä.

Yleisen teorian pohjalta edunvalvoja ymmärtää tehtävänsä, valtuuksien rajansa, velvollisuutensa edunvalvojana ja osaa hoitaa työnsä oikein ja holhoustoimilain mukaisesti. Vasta tämän jälkeen teoria syventyy varsinaisten tutkimuksessa selvinneiden haasteellisten työtehtävien hoitamiseen lain tarkoittamalla tavalla. Empiirisessä osassa käsitellään aihekokonaisuuksia päämies kuolinpesän osakkaana ja päämiehen kiinteä omaisuus. Työstä oli sen laajuuden vuoksi rajattava pois velkoihin, verotukseen sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvät asiat.

Käsikirjan loppuun liitteeseen kaksi on kerätty tämän työn kirjoittamisen yhteydessä yleisen edunvalvojan työlle tarpeelliseksi havaittuja linkkejä. Holhoustoimen ja yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmien kannanotot ja suositukset on myös kerätty linkkeihin. Muut linkit ohjaavat tarpeellisiin lomakkeisiin ja laskureihin.

2.2 Lainopilliset menetelmät

Opinnäytetyöni, kuten oikeustieteellinen tutkimus muutoinkin on yleensä lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa. Oikeusdogmatiikalla tarkoitetaan, että se rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan, joita käytetään etusija- ja käyttöjärjestyssääntöjen osoittamassa järjestyksessä. Lainopin keskeisimpänä tutkimusongelmana on selvittää voimassa olevan lainsäädännön sisältö käsiteltävässä oikeusongelmassa. Lainoppi

pyrkiikin vastaamaan kysymykseen, kuinka kyseinen ongelma pitäisi ratkaista voimassa olevan oikeusjärjestyksen mukaan. Lainopissa tutkitaan oikeusjärjestystä ja selvitetään sen sisältöä. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20.)

Työssä on käytetty lähdemateriaalina pääasiassa lainsäädäntöä ja sen esivalmistelutöitä, oikeustieteellistä kirjallisuutta, ennakkotapauksia, asiantuntija-artikkeleja, alaa ohjaavia kehittämistyöryhmien kannanottoja ja jonkin verran viranomaisten verkkosivuja. Holhoustoimen ja edunvalvonnan kehittämistyöryhmien kannanottojen käyttäminen työssä edistää toimintatapojen yhdenmukaistamista, vaikka ne eivät oikeudellisesti sitovia olekaan. Verkkosivuja on käytetty vain käytännön toimien tarkentamiseen, eikä niinkään teorian lähteenä. Kirjalliseen lähdeaineistoon on mahdollisuuksien mukaan valittu yleisen edunvalvonnan alalla arvostettujen kirjoittajien teoksia sekä mahdollisimman uusia perusteoksia kuluvalta vuodelta 2015.

Oikeuslähteiden ja oikeuskirjallisuuden lisäksi olen tuonut työhön käytännön esimerkkejä havainnollistamaan laintulkintaa käytännössä ja selvittämään, millaisilla toimilla lakia voidaan toteuttaa sen tarkoittamalla tavalla. Käytännön esimerkit on kerätty työelämän havainnoista ja kokemuksista, oikeuskäytännöstä, tutkimusvastauksista, oikeusasiamiehen ratkaisuksista ja henkilökohtaisista tiedonannoista. Olen kuitenkin pääosin pidättäytynyt esittämästä työssä sellaisia omia näkemyksiäni, joita esimieheni ei ole vahvistanut, koska en voi esittää omaa kantaani Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleisenä kantana. Työn suhteellisen kiireisestä aikataulusta johtuen emme myöskään toimeksiantajan kanssa ehtineet laatimaan käsikirjan yhteyteen toimiston yleistä ohjeistusta. Käsikirja kuitenkin edistää toimiston yleisen käytännön muodostumista ja voi toimia yhteisten toimintatapojen muodostamisessa runkona, jota voidaan sitten ylläpitää ja tarkentaa tarvittaessa.

Opinnäytetyöni aihe jäsentyy systematisoinnissa lähinnä oikeussosiologiaan, vaikka en aihetta tarkastelekaan ulkopuolisen näkökulmasta. Oikeussosiologia tutkii oikeudellisten toimijoiden toiminnan säännönmukaisuuksia, käyttäen tiedonhankinnassa hyödykseen empiiristä menetelmää. Oikeussosiologiassa tarkastellaan oikeuden ja muun yhteiskunnan välisiä vuorovaikutussuhteita oikeusjärjestyksen ulkopuolisesta näkökulmasta. Klassinen esimerkki oikeussosiologiasta on, kun selvitetään miksi ja

miten oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä noudatetaan. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 22.)

Oikeustieteessä tutkimuskohde on määräävä tekijä tutkimusmenetelmän valinnassa ja menetit ovat toissijaisia tutkimuksessa. Oikeustieteissä perusratkaisu vastaa usein tutkimusongelman hahmottamista ja sijoittamista tiettyyn oikeustieteen osa-alueeseen. Tutkimusongelma ja käytetty tutkimusmenetelmä liittyvät siis kiinteästi yhteen. Valittu lähestymistapa auttaa tarkastelemaan aihetta laatijaa kiinnostavasta perspektiivistä. Menetelmä on tällöin apuväline, jolla on mahdollista saada asiasta esille jotain merkittävää ja mielenkiintoista. Keskeisimmät oikeustieteen tutkimusmenetelmät ovat sisällönerittely eli tekstianalyysi ja empiiriset tutkimusmenetelmät. Metodien valintaan vaikuttaa käsiteltävä erityiskysymys. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 25, 27.) Tässä työssä on käytetty empiirisiä tutkimusmenetelmiä. Kyselytutkimuksen ja käytännön havaintojen keräämisen lisäksi haastattelin ja kävin keskustelua opinnäytetyön aihepiirin tuntevien henkilöiden kanssa.

2.3 Käytetty tiedonkeruumenetelmä

Suoritin kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen oikeusaputoimistomme edunvalvojille sekä toimiston ostopalveluiden alaisuudessa toimiville edunvalvojille ja vielä viidelle toimiston entiselle edunvalvojalle. Lisäksi olen yli viiden vuoden edunvalvontasihteerin urallani kerännyt paljon havaintoja yleisen edunvalvojan käytännön työstä. Empiirisellä kyselytutkimuksella pyrin tarkentamaan työn sisältöä ja selvittämään yleisen edunvalvojan työn haasteita. Tutkimukseen liittyvän kyselylomakkeen lähetin kaikille edunvalvojille sähköpostitse. Kyselyn piiriin kuuluivat kaikki yleiset edunvalvojat riippumatta kokemusvuosista, sillä muuten otanta olisi ollut mielestäni turhan niukka ja kaikkien vastanneiden näkemykset olivat työn kannalta arvokkaita. Lopuksi vielä täydensin tutkimusta haastattelujen ja keskustelujen tuomalla lisäinformaatiolla.

Tehdystä tutkimuksesta on hyötynä edunvalvojille, että he saivat itse tuoda esiin edunvalvojan työssä kohdattuja ongelmia ja vaikeita tilanteita, joiden ratkaiseminen on ollut haasteellista. Näistä yleisimmistä esiin tulleista ongelmista ja haasteista ko-

kosin opinnäytetyöni empiirisen osan. Edunvalvojat saivat vaikuttaa työni sisältöön ja vastaavasti he saavat ohjeistusta työnsä ongelmatilanteisiin. Tutkimuksessa tuotiin esiin myös useita haasteita, jotka oli jo työn suunnitteluvaiheessa sisällytetty alun yleisen teorian osaan. Tämä seikka kuitenkin vahvisti vain käsitystäni Yleisen edunvalvojan käsikirjan sisällön oikeasta suunnasta ja käsikirjan tarpeellisuudesta.

2.4 Kyselytutkimuksen perusta

Itselläni oli jo entuudestaan melko hyvä kuva siitä, millaista tietoa ja ohjeistusta Yleisen edunvalvojan käsikirjan tulisi pitää sisällään, mutta kyselytutkimuksella vielä varmistin omia käsityksiäni, sain uusia ongelmia ratkaistavakseni sekä uusia näkökantoja koko aiheeseeni. Oma kokemukseni auttoi kyselyn laatimisessa, kun tiesin aiheestani jo entuudestaan runsaasti. En ole kuitenkaan koskaan itse toiminut edunvalvojana, joten yleisten edunvalvojen kokemukset ja näkemykset oli tärkeä saada kyselytutkimuksella esiin.

Toimistossamme työskentelee työn kirjoitushetkellä syksyllä 2015 seitsemän edunvalvojaa. Heistä neljä on tehnyt edunvalvojan työtä vasta noin 1–2,5 vuotta, joten heillä uusina edunvalvojina on varmasti selkeä näkemys, millaista ohjeistusta etenkin uran alkuvaiheessa tarvitaan. Kirjoitin työni yleisten edunvalvojen näkökulmasta huomioiden yleisen edunvalvonnan erityispiirteet, joten juuri Pirkanmaan oikeusaputoimistossa työskentelevien edunvalvojen kyselyvastauksilla sain parhaiten toimiston todellista tarvetta vastaavan ongelman selvitettyä. Yleisen edunvalvojan käsikirja soveltuu sisältönsä puolesta myös ostopalveluiden alaisuudessa toimivien yleisten edunvalvojen käyttöön. Ainoa tutkimuksen aikana selvinnyt oleellinen ero oikeusaputoimiston yleisten edunvalvojen ja ostopalveluiden yleisten edunvalvojen välillä on virkavastuun puuttuminen ostopalveluiden yleisiltä edunvalvojilta sekä vahingonkorvausvastuun erilainen kohdentuminen.

2.5 Kyselytutkimuksen toteuttaminen ja analysointimenetelmä

Lähetin syyskuussa 2015 sähköpostitse kyselytutkimuksen (Liite 1) Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleisille edunvalvojille (7 henkilöä), sen ostopalveluiden alaisu-

dessa toimiville yleisille edunvalvojille (3 henkilöä) sekä viidelle Pirkanmaan oikeusaputoimiston entiselle yleiselle edunvalvojalle. Yhteensä kysely lähetettiin 15 vastaanottajalle. Kyselyyn annettiin vastausaikaa lähes kuukausi ja osalle vastaajista annettiin vielä lisää aikaa. Kyselylomakkeessa oli avoimia kysymyksiä, joihin sai vastata vapaasti kirjoittamalla sekä yksi monivalintakysymys. Jo kyselyä laadittaessa tiesin perintö- ja jäämistöoikeuden olevan suuressa osassa yleisen edunvalvojan päivittäistä työtä. Huomioin tämän seikan kyselyssä, ja laadin suoraan kysymyksiä koskien tätä aihepiiriä yrittämättä kuitenkaan johdatella vastaajia. Taustatietona tutkimuksessa kysyttiin vastaajaan sukupuolta, virkauran kestoa yleisenä edunvalvojana sekä korkeinta suoritettua tutkintoa. Vastaukset kyselyyn sai toimittaa joko tutkijalle sähköpostitse tai anonyymisti johtavan yleisen edunvalvojan kautta. Yhtäkään vastausta ei kuitenkaan toimitettu anonyymisti.

Aineistonkeruumenetelmän oltua kyselylomake, oli sen analysointimenetelmänä lähinnä vastausten yleistäminen. Pyrin käymään aineistoa systemaattisesti läpi ja löytämään vastauksissa useimmiten toistuvia edunvalvojan työn ongelmakohtia. Tarkoitukseni oli löytää vastauksista yleisesti toistuvia tyyppitapauksia. Koin tyyppitapausten löytämisen tärkeäksi, jotta työni vastaisi mahdollisimman monen edunvalvojan näkemyksiä ja toisi lisäarvoa mahdollisimman laajasti toimistossa. En kuitenkaan varmasti pysty työlläni vastaamaan kaikkien edunvalvojien kaikkiin tarpeisiin, eikä se ole työn tarkoituskaan. Työllä on tarkoitus vastata tavallisimpiin ongelmakohtiin käytännön työssä. Toisaalta vastaukset auttoivat rajaamaan työstä pois aihepiirit, jotka eivät ole edunvalvojan työn kannalta oleellisia. Esimerkiksi kysymys asianajo-, lakimies- tai oikeusavustajan käyttämisestä rajaa pois sellaiset työtehtävät, jotka useimmiten hankitaan kyseiseltä ulkopuoliselta taholta kokonaisuudessaan, kuten päämiehen avustaminen rikosasioissa.

2.6 Kyselyn tuloksista yleisesti

Vastauksia kyselyyn saatiin 11 vastaajalta, joten tutkimuksen vastausprosentti oli siten 73. Vastanneista 10 oli naisia ja yksi mies. Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleisistä edunvalvojista kyselyyn vastasi 71 prosenttia, ostopalveluiden palveluksessa olevista yleisistä edunvalvojista vastasi vain yksi eli 33 prosenttia ja entisistä Pir-

kanmaan oikeusaputoimiston yleisistä edunvalvojista vastasi 100 prosenttia. Entisten yleisten edunvalvojien osuus oli poikkeuksellisen korkea, koska heiltä kysyttiin ennakkosuostumus lähettää tutkimus heille vastattavaksi.

Vastaajilla oli vähimmillään kahden kuukauden virkaura yleisenä edunvalvojana ja pisimmillään yli 24 vuotta. Vastanneista 64 prosenttia oli tehnyt yleisen edunvalvojan työtä alle 2,5 vuotta ja toisaalta 27 prosenttia vastanneista oli tehnyt yleisen edunvalvojan työtä yli 17 vuotta. Vastanneista 55 prosentilla eli kuudella vastanneella oli oikeustieteiden tutkinto, joka oli siten kohderyhmän yleisin tutkinto. Muita tutkintoja olivat yo-pohjaiset alemman asteen tutkinnot (27 % vastaajista) ja hallintotieteissä suoritettut tutkinnot (18 % vastaajista). Aineiston saturaatiota ei saavutettu, mutta otanta oli kuitenkin riittävä, jotta vastauksista oli mahdollista löytää samankaltaisuuksia ja yleistyksiä.

Kaikki tällä hetkellä yleisen edunvalvojan virassa olevat vastaajat näkivät lisäkoulutuksen tai osaamisen täydentämisen tarpeellisenä riippumatta pohjakoulutuksesta ja virkauran kestosta. Kysymykseen vastanneista 30 prosenttia mainitsi erikseen sosiaalipuolen lainsäädännön koulutustarpeen. Lähes kaikki vastanneet kertoivat opiskelleensa itsenäisesti uransa alkupuolella holhoustoimilakia ja siihen liittyvää kirjallisuutta. Osalla osaamis pohja oli jo entuudestaan hyvä yleisen edunvalvojan tehtävään ryhtyessä. Vain yksi vastanneista kertoi, ettei ollut perehtynyt lainkaan holhoustoimilakiin tai siihen liittyvään kirjallisuuteen uran alkuvaiheessa.

Sijaisuus- ja esteellisyyskysymyksissä vastaukset jakautuivat. Esteellisyyskysymyksiä ei ollut lainkaan tai juurikaan ajatellut 27 prosenttia vastaajista. Suurin osa (73 %) oli kuitenkin törmännyt esteellisyyskysymyksiin työssään ainakin joskus. Vastaajille ei myöskään ollut täysin selvää, milloin yleisellä edunvalvojalla on velvollisuus hakea itselleen sijaista; 45 prosenttia vastaajista ilmaisi epävarmuutta asiaan. Etenkin uran alkuvaiheessa tämä oli ollut epäselvää ja siitä ei ollut työpaikalla juurikaan puhuttu. Esteellisyys- ja sijaisuusasioita käsitellään jo käsikirjan yleisen teorian osassa.

Vastanneet yleiset edunvalvojat hakivat ratkaisua kohdattuihin ongelmiin hyvin laajasti, kuten keskustelemalla työyhteisössä, lukemalla lakia ja kirjallisuutta, ottaen yhteyttä oikeusapuun tai lakimieheen ja etsien internetistä tietoa. Useimmiten ensim-

mäiseksi ongelmista keskusteltiin työyhteisössä kollegoiden ja sihteerien kanssa. Osa edunvalvojista kuitenkin ilmaisi ensin etsivänsä asiaan ratkaisua muilla keinoin ja sitten vasta keskustelleensa työyhteisössä. Kaikilla vastanneilla ei myöskään ollut kollegaa samassa toimistossa, jonka kanssa keskustella. Vain kaksi edunvalvojista kertoi kysyvänsä maistraatista neuvoa, mikä oli hieman yllättävää maistraatin ollessa edunvalvojille neuvova taho. Kaksi vastaajista ilmoitti lisäksi käyttävänsä omia suhteitaan ongelmanratkaisussa. Tulokseen suhteiden käyttämisestä varmasti vaikuttanee holhoustoimilain salassapitosäännös, etenkin kun sen tulkinta oli koettu haastavaksi.

Lähes kaikki vastaajat kertoivat kääntyneensä oikeusavustajan, lakimiehen tai asianajajan puoleen enimmäkseen rikosjutuissa, perunkirjoituksissa, perinnönjaoissa ja osituksissa. Moni myös kertoi antavansa alaikäisten päämiesten sijaisuusasioita asianajajalle tai lakimiehelle. Muutoin vastauksissa esiintyi lähinnä yksittäisiä haastavia tai vaikeita juttuja, joihin tarvittiin avustajaa. Syynä palveluiden hankkimiseen ulkopuoliselta ilmoitettiin enimmäkseen asian käsittely tuomioistuimessa sekä ajanpuute hoitaa itse kyseisiä tehtäviä. Lisäksi jonkin verran ilmaistiin oman osaamisen puuttumista vaativissa tehtävissä ja siten halu turvata päämiehen oikeusturva hankkimalla palvelu asiantuntijalta. Hieman yllättävää vastauksissa oli, miten suorituskeskeisesti kysymykseen oli vastattu, verrattuna siihen, miten päämiehen oikeusturvaa oli vastatessa suoranaisesti pohdittu tai huomioitu. Edunvalvojan tulisi kuitenkin hoitaa tehtäväänsä ensisijaisesti tarkastelemalla hoidettavaa asiaa päämiehen edun ja oikeusturvan kannalta. Tässä varmasti kysymyksenasettelu ja yleisessä edunvalvonnassa oleva kiire ovat ainakin osin vaikuttaneet edunvalvojien vastauksiin.

Vastauksista kävi ilmi, että 1) asunto-osakkeen myynti tai ostaminen ja 2) osituksen tai perinnönjaon suorittaminen olivat yleisimmät lupahakemuksen kohteet. Niihin oli hakenut lupaa kaikki vastanneet, jopa vasta kahden kuukauden virkauran tehneet edunvalvojatkin. Tästä voi päätellä näiden kahden luvanvaraisen toimenpiteen olevan kaikista yleisimmät ja työssä usein toistuvat. Seuraavaksi yleisin lupahakemus oli metsän ja maa-ainesten myynti. Tähän oli hakenut lupaa yli puolet vastaajista (55 %). Hieman yllättävä tulos oli, että kiinteistön myyntiin tai ostamiseen oli hakenut lupaa vain 45 prosenttia yleisistä edunvalvojista viimeisen viiden vuoden aikana. Kiinteistön myynnin olisi luullut olevan kolmen yleisimmän haettavan luvan joukossa. Kukaan vastanneista ei ollut ainakaan viiden kuluneen vuoden aikana hakenut lu-

paa perinnöstä luopumiselle tai perintöosuuden luovuttamiselle, päämiehen varojen lainaamiselle, sijoitusten tai yhteisöosuuksien hankkimiselle, päämiehen asunnon vuokraamiselle yli 5 vuodeksi tai avoimen tai kommandiittiyhtiön perustamiselle tai yhtiöön liittymiselle. Lupahakemuksiin liittyen yleiset edunvalvojat eivät ilmaisseet työssä ilmenevän haasteita. Luvan hakemisen tulee kuitenkin olla yleisille edunvalvojille selvä heti uran alusta asti sen yleisyyden vuoksi.

2.7 Esiin nousseet edunvalvojan työn haasteet

Yleisesti ottaen tutkimustuloksia tarkastellessa kävi ilmi ongelmia olevan eniten kuolinpesiin ja jäämistöoikeuteen, kiinteistöihin, sosiaalihuoltoon ja velkoihin liittyvissä asioissa. Esiin tuotiin myös yhteisten käytäntöjen ja ohjeistusten puuttumisen ongelmallisuus. Joissain vastauksissa ei ollut yksilöity tarkasti, mikä erityisesti oli haasteellisinta. Vastauksessa saatettiin todeta erityistehtävien tai veroasioiden olevan erityisen hankalia, mikä jättää paljon tulkinnanvaraa vastausten analysoinnissa. Tutkimustuloksista kävi kuitenkin mielestäni hyvin ilmi Yleisen edunvalvojan käsikirjan tarpeellisuus edunvalvojan työlle. Yleisen edunvalvojan tehtävä on hyvin monitahoinen ja ongelmia on monenlaisia. Mitään erityisen yllättävää ei kyselytutkimuksessa sinänsä selvinnyt ainakaan yleisessä edunvalvonnassa työskentelevälle henkilölle. Eniten vastauksissa yllättivät edunvalvojien erilaiset näkökulmat työhönsä. Osassa vastauksissa oli hyvinkin paljon pohdittu, millä toimenpiteillä päämiehen etu ja oikeusturva toteutuvat, kun taas osassa vastauksista ei ollut asioita pohdittu lainkaan päämiehen näkökulmasta.

Edunvalvojien osallistuminen perunkirjoituksiin päämiehen ollessa kuolinpesän osakas oli melko yhdenmukaista. Kaukana oleviin perunkirjoituksiin ei ollut aikaa osallistua ja selviin pesiin ei nähty tarvetta osallistua. Tapauskohtaisesti kuitenkin osallistuttiin tilanteissa, joissa edunvalvoja toimi pesän ilmoittajana, perunkirjoitus pidettiin lähellä, osallistuminen ripeytti asioiden hoitoa, pesässä oli riitaa tai muita haasteita tai samalla saatiin hoidettua muitakin asioita. Yksi edunvalvojista kertoi pyytävänsä perukirjaluonnoksen ennen perunkirjoitusta ja päättävänsä sen pohjalta osallistumistarpeen perunkirjoitukseen. Näkisin tämän hyvänä keinona muillekin edunvalvojille ja toimistolle otettavana yleisenä tapana. Samalla asiasta jää dokumentti, johon

edunvalvoja on ratkaisunsa perustanut, vaikka perunkirjoituksissa käyminen ei pakollista edunvalvojille olekaan. Tutkimuksesta selvisi myös, että kuolinpesien riidat ovat hyvin yleisiä. Perunkirjoitukseen osallistuminen voisi osaltaan vähentää näiden riitojen määrää. Osallistuessaan edunvalvoja pystyy kertomaan velvollisuuksistaan päämiestään ja maistraattia kohtaan, sekä luomaan suhteita omaisiin. Osallistuminen olisi varmasti omiaan ehkäisemään epäluottamusta edunvalvojaa kohtaan ja parantamaan yhteistyötä edunvalvojan ja omaisten välillä.

Kuolinpesät nähtiin monilta osin ongelmallisina. Pääimmäisenä ongelmana oli pesien riittäisyys tai yleisesti ottaen asioista sopiminen kuolinpesän osakkaiden kesken, etenkin yhteishallinnossa olevan omaisuuden osalta. Kuolinpesään kuuluvan omaisuuden myynti ja omaisuudesta johtuvien kulujen kattaminen oli myös tuottanut useille haastetta. Kahdessa vastauksessa viitattiin erikseen edunvalvonnasta johtuneisiin kuluihin. Edunvalvontapalkkion maksamiseksi oli jouduttu vaatimaan jakoa ja siten realisoimaan omaisuutta huonon markkinatilanteen aikaan aiheuttaen taloudellista tappiota osakkaille. Toinen vastaaja kertoi lupien hakemisesta johtuvien kulujen aiheuttaneen ongelmia. Kaksi vastaajaa piti lisäksi ongelmallisena muiden osakkaiden toimintaa edunvalvojan selän takana tai yrityksiä salata edunvalvojalta tietoa. Tällainen muiden osakkaiden salassa toimiminen oli johtanut jälkikäteen tehtäviin lupahakemuksiin.

Perintöveroa ei kertonut kukaan edunvalvojistakaan laskevansa. Kaikki edunvalvojat huomioivat sen kuitenkin jollain tasolla. Pääosin huolehdittiin, että verojen maksuun järjestyi varat tai että perintöosuus muodostui talletuksista muun omaisuuden sijaan. Vastauksista kävi hyvin ilmi myös tilanteiden yksilöllisyys. Usein tapauksia piti tarkastella hieman eri tavoin. Osa edunvalvojistakaan kertoi vaatineensa pikaista jakoa tai osittaista perinnönjakoa ja hakeneensa lykkäystä verohallinnolta veron maksuun. Perintövero vaikuttaisi olevan kaikille vastanneille selvä, eikä sitä ole sen vuoksi käsitelty tässä käsikirjassa enempää. Verohallinnon verkkosivuilla (www.vero.fi) on perintöverolaskuri, jolla voi laskea päämiehelleen tulevan perintöveron määrän. Laskuri löytyy työn lopussa olevasta linkkiluettelosta (Liite 2).

Pääosin edunvalvojat ilmoittivat perimysjärjestyksen ja pesänjakajan hakemisen olevan selviä asioita. Joissain vastauksissa oli täydennetty, että asia ei kuitenkaan ollut

selvä edunvalvojan uraa aloittaessa tai ensimmäistä kertaa asian ollessa ajankohtainen. Yhdessä vastauksessa erikseen toivottiin ohjeistusta pesänselvittäjän hakemiselle. 45 prosenttia vastanneista myös mainitsi tarkistavansa perimysjärjestystä aina tarvittaessa ja hankalamman tapauksen kohdalla. Kirjoitan molemmista asioista pääpiirteittäisen ohjeistuksen työhön, vaikka enemmistö vastauksista ei antanutkaan aihetta yleistää näiden asioiden olevan suuri haaste yleisille edunvalvojille. Perimysjärjestys ja pesänjakajan hakeminen ovat kuitenkin hyvin tärkeitä osia edunvalvojan työssä jo uran alusta alkaen. Mahdollisesti uusi uraansa aloitteleva edunvalvoja ei ole vielä koskaan joutunut olemaan reaalielämässä tai työelämässä tekemisissä perimysjärjestuksen tai pesänjakajan hakemisen kanssa. Siten on hyvä olla jo perehdytysaineistossa ohjeet näistä tilanteista sekä tieto lähteestä, josta lisätietoa voi tarvittaessa hakea.

Yhtenä empiirisen teorian osana käsittelen kuolinpesän yhteishallintoa ja kuolinpesien riittäisyyttä. Tutkimuksen perusteella Yleisen edunvalvojan käsikirjassa on tarpeellista käsitellä kiinteän omaisuuden osalta kiinteistökaupan purkua ja kiinteistön yhteishallintoa. Velkojen osalta tutkimuksessa ilmeni merkittävästi haasteita. Pirkanmaan oikeusaputoimistolla on kuitenkin jo olemassa oikeustradenomiopiskelijoiden opinnäytetyönään laatima ohjeistus koskien päämiesten velkojen hoitoa. Velkojen hoidon käsittely jää työn ulkopuolelle, siitä olemassa olevan ohjeistuksen vuoksi. Yleiset edunvalvojat ilmaisivat sosiaalipuolen lainsäädännön aiheuttavan runsaasti haastetta edunvalvojan työlle. Joudun kuitenkin jättämään myös sen käsittelyn tämän työn ulkopuolelle, koska sosiaalipuolen lainsäädäntö on hyvin laaja. Jatko-tutkimuksena aiheesta voisi laatia toisen käsikirjan edunvalvojille koskien vain ja ainoastaan sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Verotuksen käsittely jää samasta syystä myös työn ulkopuolelle. Verotusta koskevat tutkimusvastaukset olivat lisäksi usein laiveita, joten niistä ei voinut tehdä yleistäviä johtopäätöksiä.

Työni perehdytyksellinen näkökulman vuoksi annoin tutkimustulosten analysoinnissa enemmän arvoa vasta lyhyen virkauran tehneiden edunvalvojen vastauksille ja vastauksille, jotka erikseen osoittavat haasteen esiintyneen uran alkuvaiheessa. Suoranaiset pyynnöt tietyn ohjeistuksen saamisesta käsikirjaan saivat myös enemmän painoarvoa Yleisen edunvalvojan käsikirjan laadinnassa.

3 YLEISEN EDUNVALVONNAN SÄÄNTELY

3.1 Keskeisin lainsäädäntö

Kaikkien edunvalvojen toimintaa sääntelee yhteinen laki holhoustoimesta (442/1999) eli holhoustoimilaki. Lisäksi yleisten edunvalvojen toiminnan viranomaisina on muutoinkin perustuttava lakiin ja heidän on huolehdittava ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisesta toiminnassaan (Tornberg & Kuuliala 2015, 9). Oikeusaputoimistojen yleisten edunvalvojen tulee virkamiehinä noudattaa valtion virkamieslain (750/1994) vaatimuksia ja käyttäytyä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla (VirkamL 750/1994, 14 §). Viranomaisina yleisiä edunvalvojia myös sitovat hallintolain (434/2003) mukaiset hyvän hallinnon perusteet. Vanhemman oikeusasiamiehensihteerin Mikko Sarjan näkemyksen mukaan odotukset yleistä edunvalvojaa kohtaan ovatkin monilta tahoilta suuria ja silti yleisen edunvalvojan toimintaohjeet ovat puutteelliset ja hajanaiset. Edelleen Sarjan näkemyksen mukaan edunvalvonnassa olevan päämiehen edun toteutuminen edellyttää käytännön edunvalvontatyötä tekevilta henkilöiltä etenkin riittävää holhoustoimilain tuntemusta sekä asianmukaista perusoikeusnormien tuntemusta. (Sarja 2011, 145, 147, 155.)

Holhoustoimilaki määrittää edunvalvojan suhdetta päämiehiinsä nähden (Sarja 2011, 146). Holhoustoimilain mukainen edunvalvontajärjestelmä pyrkii päämiehen oikeudenmukaiseen ja lainmukaiseen kohteluun (Heikkinen, Heusala, Mäkelä & Nuotio 2003, 6). Päämiehen kannalta holhoustoimilain tarkoituksena on suojata päämiestä lähinnä taloudellisilta riskeiltä, jotka johtuvat siitä, että hän ei itse kykene hoitamaan omia asioitaan. Taloudelliset riskit voivat ilmetä päämiehen kyvyttömyytenä valvoa omaa etuaan, epäedullisiin oikeustoimiin sitoutumisena tai alttiutena taivuttelulle ja siten vaarana joutua taloudellisesti hyväksikäytetyksi. Näitä riskejä on pyritty vähentämään holhouslainsäädännöllä. Holhoustoimilain esitöissä on esitetty julkisen valvonnan alaisuudessa toimivien edunvalvojen edistävän myös päämiehen oikeusturvan toteutumista. Lisäksi päämiesten ihmisoikeudet on laissa huomioitu. (HE 146/1998.)

3.2 Valvovat viranomaiset

Edunvalvojen tulee toiminnassaan noudattaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Holhousviranomaiset eli maistraatit lakisääteisenä valvovana viranomaisena huolehtivat lähinnä tilintarkastuksen ja lupamenettelyn kautta edunvalvojen toimien lainmukaisuudesta. Lisäksi eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston kansleri ylimpinä laillisuuden valvojina ovat toimivaltaisia valvomaan yleisten edunvalvojen toimintaa. Ylimmät lainvalvojat valvovat perustuslain mukaisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista viranomaistoiminnassa. Edunvalvojan on lainvastaista ylittää toimivaltansa tai käyttää väärin harkintavaltaansa, loukata päämiehen perusoikeuksia tai menetellä hyvän hallinnon vastaisesti. Hyvän hallinnon vastaista toimintaa ovat esimerkiksi viivästykset asian käsittelyssä, huolimattomuus, neuvonnan puutteellisuus tai epäasiallinen käytös. (HolhTL 442/1999, 84 §; Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 1 §, 3 §, 10 §; Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista 193/2000, 3–4 §, 6 §; PL 731/1999, 108–109 §; Sarja 2010; Sarja 2011, 145.)

Tuomioistuimille on annettu toimivaltaa ratkaista tiettyjä holhoustoimen piiriin kuuluvia valvonnaksi luettavia asioita. Esimerkiksi edunvalvojan laiminlyödessä päämiehen kannalta tarpeellisen toimenpiteen ja päämiehen edun suojaamiseksi pitää määrätä toinen edunvalvoja. Tilanne voi konkretisoitua lapsen ollessa vanhempansa kuolinpesän osakas tai tilanteessa, jossa edunvalvojaa vastaan on syytä ajaa kannetta. (HolhTL 442/1999, 58 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 333–334.)

Holhoustoimilain kuudennessa luvussa säädetään edunvalvojan ja maistraatin välisestä suhteesta. Maistraatin tehtävänä on toimia edunvalvojen neuvovana viranomaisena. Maistraatin valvonnanalaisuus taas merkitsee, että maistraatilla on tiettyjä odotuksia edunvalvojen tehtävien hoitamista kohtaan. Edunvalvojen toiminnan valvonta konkretisoituu pääosin omaisuudensuojan, tilintarkastuksen ja lupamenettelyn kautta. Maistraatin toiminta valvovana viranomaisena voidaan jakaa ennakkovalvontaan ja jälkivalvontaan. Omaisuudenhoitosuunnitelma tai luvanhakeminen ovat ennakkovalvontaa ja tilintarkastaminen jälkivalvontaa. Maistraatti ei kuitenkaan valvo, kuinka edunvalvoja puuttuu päämiehensä luottamuksellisen viestin suojaan tai kuinka edunvalvoja noudattaa salassapitovelvollisuuttaan. (HL 434/2003, 8 §; Heikkinen ym. 2003, 6; HolhTL 442/1999, 46 §; Sarja 2011, 146; Tornberg & Kuuliala

2015, 15, 571.) Eduskunnan oikeusasiamies sen sijaan voi ottaa kantaa näihin asioihin. Oikeusasiamies onkin tuoreeltaan ottanut ratkaisussaan (EOA 2015, Dnro 946/4/14) kantaa päämiehen kirjesalaisuuden noudattamista edunvalvonnan päätyttyä ja postin edelleen ohjautuessa edunvalvontaan.

Maistraattien holhoustoimen tulee toiminnassaan noudattaa ensisijaisesti holhoustoimilain säännöksiä ja toisekseen hallintolain säännöksiä. Hallintolaki on yleislaki ja holhoustoimilaki erityislakina menee normihierarkiassa sen edelle säännösten noudattamisessa. Hyvän hallinnon perusteet sekä muut hallinnon oikeusperiaatteet vaikuttavat kuitenkin vahvasti maistraattien toimintaan ja luovat hallinnolliselle toiminnalle puitteet. Maistraatit turvaavat edunvalvonnassa olevan yksilön perusoikeuksien toteutumista. (Tolonen 2003, 47; Tornberg & Kuuliala 2015, 87, 571.)

Maistraatti ratkaisee suhteellisen selvät ja riidattomat edunvalvonta-asiat, kuten edunvalvojan määräämisasiat, tehtävien voimassaoloaikojen muutokset tai sijaisten määräämiset. Maistraattien toimivalta on rinnakkainen tuomioistuimiin nähden ja hakemuksia voi osoittaa myös suoraan toimivaltaiselle kärjäoikeudelle. Hakemukset osoitetaan ensisijaisesti päämiehen kotipaikan kärjäoikeuteen. Joissain tilanteissa vain tuomioistuimella on ratkaisuvallta, vaikka hakemus ei olisikaan riittävä. Esimerkiksi päämiehen hakiessa yksin vapautusta edunvalvonnasta on vain tuomioistuin toimivaltainen käsittelemään asian. (HolhTL 442/1999, 4.3 §, 7–8 §, 10–12 §, 15 §; OK 4/1734, 10:15 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 83, 311–312.) Yleisin hakemustilanne yleisellä edunvalvojalla lienee edunvalvojan henkilön vaihtamishakemus suoraan kärjäoikeudelle maistraatin sijaan. Kärjäoikeuden tekemä ratkaisu hakemusasiaan on pääsääntöisesti päämiehelle edullisempi kuin maistraatin tekemä ratkaisu (Oikeushallinnon verkkosivut 2015; Maistraatin verkkosivut 2015).

Holhustoitilain mukaan edunvalvojan määräämistä (12 §), tehtävän muuttamista (15.3 §), vapauttamista (16.3 §), tehtävän lakkaamista (17.4 §), omaisuusluettelon antamisen määräajan pidentämistä (48.3 §), edunvalvojien keskinäisen erimielisyyden ratkaisemista (30.3 §) tai tilikauden kestoja ja sen antamista koskevaa määräaikaa (51.1–3 §) koskeviin päätöksiin ei saa vaatia oikaisua tai ole valitusoikeutta. Edunvalvojan määräämistä, tehtävän muuttamista, vapauttamista ja tehtävän lakkaamista koskevissa asioissa voidaan kuitenkin asiaa koskeva hakemus esittää uudelleen

tuomioistuimelle rinnakkaisesta toimivallasta johtuen. Kyseisissä asioissa on myös oikeus hakea ratkaisupyyntöä käräjäoikeudelta, vaikka maistraatti olisikin tehnyt jo asiassa päätöksen. Ratkaisupyynnön hakeminen on verrattavissa oikaisunhakukeinoon, kun valitusoikeutta ei ole. Ratkaisupyyntö on tehtävä 30 päivän kuluessa maistraatin päätöksen tiedoksisaannista ja toimitettava päätöksen tehneelle maistraatille. Maistraatti toimittaa ratkaisupyynnön edelleen käräjäoikeudelle. Tosiasiassa ratkaisupyyntöjen käyttäminen on hyvin vähäistä. (HolhTL 442/1999, 87–87a §; Tornberg & Kuuliala 2015, 127–131.)

Käytännön esimerkkinä oikaisukeinon puuttumisesta edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa voidaan tuoda esiin tapaus, jossa Pirkanmaan oikeusaputoimistoon saapui maistraatista edunvalvontapäätös. Päätöksessä oli yleisen edunvalvojan järjestysnumero näppäilyvirheen vuoksi väärin. Järjestysnumero oli toisen toimistossa työskentelevän edunvalvojan järjestysnumero. Kyseistä päätöstä ei oikaistu maistraatissa, vaan edunvalvojien oli haettava maistraatilta edunvalvojan vaihdosta. 1.1.2016 voimaan tuleva lakimuutos ei korjaa tätä ”epäkohtaa”, vaan menettely säilyy edelleen samanlaisena lakimuutoksen jälkeenkin (Laki holhustoimesta annetun lain 87 §:n muuttamisesta 910/2015).

3.3 Luvanvaraiset toimet

Edunvalvojan luvanvaraiset toimet on listattu holhustoimilain 34 pykälään. Myös vajaavaltaisen työansioden ottaminen edunvalvojan hoitoon edellyttää maistraatin suostumusta, joten sitäkin voidaan pitää eräänlaisena luvanvaraisena toimena. Maistraatti voi lisäksi määrätä edunvalvojan laatimaan omaisuuden hoitosuunnitelman tai edunvalvoja voi sellaisen toimittaa vapaaehtoisestikin maistraatille. Tällainen omaisuuden hoitosuunnitelma (yleisimmin metsänhoitosuunnitelma) tulee hyväksyttäväksi maistraatilla, ja hyväksyntä maksaa lupamaksun verran. Maistraatin hyväksyttyä metsänhoitosuunnitelman omaisuuden hoitosuunnitelmana, ei puun myynnille tarvitse enää erikseen hakea lupaa, kunhan myynti tapahtuu metsänhoitosuunnitelman mukaisesti. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 25.2 §, 34 §, 40 §; Maistraatin verkkosivut 2015.)

Lupamenettelyn tarkoituksena on turvata päämiehen edun toteutuminen ja minimoida oikeustoimella aiheutuvaa mahdollista vahinkoa päämiehelle. Luvanvaraiset toimet on katsottu yleisen kokemuksen mukaan päämiehen näkökulmasta taloudellisesti merkittäviksi ja riskialttiiksi. Lupamenettely onkin tarkoitettu suoritettavaksi ennen oikeustoimeen ryhtymistä, mutta lupaa on mahdollista hakea myös jälkikäteen. Jälkikäteisellä luvan hakemisella on kuitenkin omat riskinsä. Holhousviranomaisen voi hylätä lupahakemuksen, jolloin oikeustoimi ei sido päämiestä. Edunvalvojan ryhtyessä oikeustoimeen ennen maistraatin luvan saamista, altistaa edunvalvoja itsensä mahdolliselle korvausvastuulle. Lupaharkinnassaan maistraatti arvioi toimen merkitystä päämiehen edun kannalta ja päämiehen edun vastaiset lupahakemukset hylätään. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 82; HolhTL 442/1999, 34 §; Sarja 2012, 6–7; Tornberg & Kuuliala 2015, 581.)

Päämiehen edun toteutumista luvanvaraisessa toimessa arvioidaan harkintakriteerien perusteella. Ensiksi kriteereissä on päämiehen henkilökohtaisten tarpeiden huomioon ottamisen periaate, toiseksi päämiehelle tärkeän omaisuuden säilyttämisen periaate ja kolmanneksi kohtuullisen tuoton hankkimisen periaate. (Kolehmainen & Rabinä 2012, 335–336.) Jokaisen omaisuus on turvattu perustuslain mukaan. Tämä perustuslaillinen oikeus on perustana ja vaikuttimena myös maistraatin lupamenettelyssä. (Mikkola 2008, 27; PL 731/1999, 15 §.)

Edunvalvojan luvanvaraiset oikeustoimet:

- Perinnöstä luopuminen ja päämiehen perintöosuuden luovutus
- Päämiehen rahavarojen lainaksi antaminen
- Omaisuuden panttaaminen
- Sijoituskohteiden tai yhteisöosuuksien hankkiminen
- Lupa vuokrata päämiehen asunto (Lupa tarvitaan, jos edunvalvoja aikoo päämiehen lukuun vuokrata tämän asunnon ajaksi, joka ylittää viisi vuotta tai joka jatkuu yli vuoden täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen.)
- Kiinteän omaisuuden tai maanvuokra- tai muun vastaavan käyttöoikeuden luovuttaminen tai hankkiminen

- Kiinteän omaisuuden tai maanvuokra- tai muun vastaavan oikeuden luovuttaminen toisen käytettäväksi pidemmäksi ajaksi kuin viideksi vuodeksi tai vuodeksi päämiehen täysi-ikäiseksi tulosta
- Lupa ottaa lainaa, sitoutua vekselivastuuseen tai vastuuseen toisen velasta
- Avoimen tai kommandiittiyhtiön perustaminen tai yhtiöön liittyminen
- Metsän ja maa-ainesten myyminen
- Huoneiston hallintaan oikeuttavien osakkeiden tai osuuksien luovuttamien ja hankkiminen (myös asumisoikeus, ei kuitenkaan autotalliosake)
- Lupa tehdä sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta
- Ositus ja perinnönjako
- Omaisuuden erottelu (HolhTL 442/1999, 34 §; Maistraatin verkkosivut 2015; Välimäki 2013, 114.)

Luvan hakeminen on aina edunvalvojan tehtävä. Kukaan muu ei voi toimia luvanhakijana. Jo luvanvaraistentoimien suunnitteluvaiheessa ennen varsinaista toteuttamista tulisi päämiestä kuulla. Luvanvaraisissa toimissa pitää kuulla myös alaikäistä 15 vuotta täyttänyttä päämiestä sekä alaikäisen lapsen huoltajaa. Alaikäisen päämiehen kuulemiseksi kuitenkin riittää esimerkiksi kauppakirjaan lisätty alaikäisen lausuma hyväksynnästä oikeustoimelle. Luvanvaraisia toimia pidetään päämiehen kannalta niin merkittävänä, ettei päämiehen kuulemista voi jättää tekemättä. Ainoastaan silloin päämiestä ei tarvitse kuulla, jos hän ei kykene ymmärtämään asian merkitystä. Kuulemisessa edunvalvoja ei voi kuitenkaan perustaa käsityksiään päämiehen ymmärryskyvystä aikaisemman lääkärinlausunnon varaan, vaan pääsääntöisesti päämiestä olisi henkilökohtaisesti kuultava kyseisessä asiassa ja arvion tulisi perustua ajantasaiseen tietoon päämiehen kyvystä ymmärtää toimen merkitys. Arvionsa pohjaksi edunvalvoja voi hankkia tuoreen lääkärinlausunnon lupahakemukseen liitettäväksi. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 81; HolhTL 442/1999, 34 §, 43 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 399–400, 636–638.)

Edunvalvojan suorittama päämiehen kuuleminen tehostaa lupakäsittelyä maistraatissa, sillä kuulemisen tapahduttua luotettavasti ei maistraatin tarvitse välttämättä erikseen kuulla päämiestä tai tämän huoltajaa. Edunvalvojan jättäessä kuulematta päämiestään tai tämän huoltajaa, voi maistraatin näkökulmasta edunvalvojan kyky hoi-

taa tehtävänsä yhteistoiminnassa päämiehensä kanssa näyttää hieman kyseenalaiselta. Maistraatti kuitenkin viime kädessä arvioi oikeustoimen merkitystä päämiehen kannalta ja edunvalvojan kykyä hoitaa tehtävänsä. (HL 434/2003, 11 §, 31.1 §, 35 §; HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 43 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 637.)

Luvan hakeminen noudattaa samaa kaavaa kuin minkä tahansa muunkin hallintoasian vireillepano. Lupahakemus laitetaan vireille kirjallisesti ja hakemuksessa on esitettävä vaatimus perusteluineen. Lupahakemuksesta tulee käydä lisäksi ilmi yksilöitynä, mitä asia koskee sekä kuka lupaa hakee ja kenen puolesta hakee, yhteystietoineen. Hakemus voi olla vapaamuotoinen, mutta maistraatilla on myös valmis kaava-ke luvan hakemiseen sekä päämiehen suostumukselle. Hakemus toimitetaan sille maistraatille, joka on päämiehen kotikunnan mukaan toimivaltainen asiassa. Mikäli hakemus menisikin väärään maistraattiin, on sen velvollisuus siirtää hakemus toimivaltaiseen maistraattiin. Maistraateilla on lisäksi hallintolain mukainen velvollisuus antaa viipymättä arvio päätöksen valmistumisajankohdasta sekä vastata käsittelyn etenemistä koskeviin tiedusteluihin. Hakemuksen jäädessä jostain syystä puutteelliseksi voi maistraatti antaa määräajan hakemuksen täydentämiseksi. Lupahakemukseen voi hakea muutosta hallinto-oikeudelta ilman edeltävää oikaisumenettelyä. Sama koskee myös tilannetta 1.1.2016 uuden lakimuutoksen tultua voimaan. (HLL 586/1996, 7 §; HL 434/2003, 16 §, 19 §, 21–23 §, 33 §, 47 §; HolhTL 442/1999, 34 §, 87 §; Laki hallintolainkäyttölain muuttamisesta 891/2015, 7 §; Sisä-Suomen maistraatti 2015; Tornberg & Kuuliala 2015, 88–90, 106.)

Hakemuksen liitteenä on toimitettava lupa-asiaa koskeva dokumentti, kuten sopimus tai sen luonnos, perukirja sukuselvityksineen ja mahdollinen testamentti sekä päämiehen suostumus tai lausuma tai selvitys siitä, että päämies ei ymmärrä asian merkitystä. Kyseessä ollessa kiinteistön tai asunto-osakkeen kauppa on lisäksi toimitettava selvitys omaisuuden käyvästä arvosta, kuten kiinteistönvälittäjän lausunto, kiinteistöstä lainhuutotodistus ja asunto-osakkeen osalta isännöitsijäntodistus sekä myynnin ollessa kyseessä vielä selvitys, kuinka kauppahinta tullaan käyttämään päämiehen eduksi. Asumisomaisuuden hankintaa koskevassa lupahakemuksessa on selvitettävä vielä kaupan rahoitus ja toimitettava rasiustodistus kiinteistön osalta. Lupahakemuksen hinta on vuonna 2015 180,00 euroa ja osituksessa ja perinnönjaossa hinta on portaittainen 180,00 €, 318,00 € tai 435,00 €. (Sisä-Suomen maistraatti 2015.)

Etukäteen haettu ja myönnetty lupa ei aseta määräaikaa luvanvaraisen oikeustoimen tekemiselle. Lupaa voidaan myös hakea kerralla useammalle päämiehelle. Tällöin lupahakemus on osoitettava jonkun päämiehen osalta toimivaltaiselle maistraatille ja kyseinen maistraatti hoitaa tiedottamisen muiden hakemosapuolten osalta toisiin maistraatteihin. Edunvalvojan tulee huomioida, että edunvalvojan sijaiselle kuuluu hänelle määrättyssä tehtävässä luvan hakeminen. Varsinainen edunvalvoja ei voi toimia asiassa sijaisen puolesta. (HL 434/2003, 25 §; HolhTL 442/1999, 32 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 634–635.)

Luvanvaraisten toimien ulkopuolella on lisäksi toimia, jotka ovat niin korostuneen henkilökohtaisia, ettei edunvalvoja voi ryhtyä niihin edes maistraatin luvalla. Korostuneen henkilökohtaisia toimia voivat olla avioliiton solmiminen tai purkaminen (jollei edunvalvojaa ole nimenomaan määrätty hakemaan avioeroa), lapseksi ottaminen, isyyden tunnustaminen tai sen hyväksyminen, testamentin tekeminen ja peruuttaminen sekä henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen muuttaminen tai muu näihin rinnastettava toimi. Muita korostuneen henkilökohtaisiin toimiin verrattavia toimia ovat päämiehen omaisuuden lahjoittaminen ja esteellisenä edustaminen. Näissä asioissa edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta edustaa päämiestänsä edes maistraatin luvalla. Omaisuuden lahjoittamiseen verrattavissa on myös päämiehen tasinko-oikeudesta luopuminen, ennakkoperinnön antaminen tai mikä tahansa muu vastikkeeton oikeustoimi. Lahjan käsitettä tuleekin tulkita laajasti ja tietyllä varovaisuudella. (Helin 2001, 1078–1079, 1087; HolhTL 442/1999, 29.3 §, 32 §; Kangas 2013, 194, 199; Sarja 2012, 3; Välimäki 2013, 27.)

3.4 Esteellisyys ja edunvalvojan sijainen

Edunvalvojalle voidaan määrätä sijainen hänen ollessa tilapäisesti estynyt hoitamaan tehtävää. Edunvalvojan tullessa pysyvästi estyneeksi hoitamaan tehtävänsä tulee hänet puolestaan vapauttaa tehtävästään. Edunvalvoja voidaan myös vapauttaa tehtävästään, jos hän sitä pyytää. (HolhTL 442/1999, 11 §, 16 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 79.) Esteellisyys on yleiselle edunvalvojalle ainoa peruste olla ottamatta vastaan uutta edunvalvojan tehtävää ja siten myös ainoa peruste siirtää esteellisen tehtä-

vän hoito toiseen toimistoon tai toimiston toiselle edunvalvojalle (Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2013, 14–15; Oikeusministeriön asetus oikeusapupiireistä sekä oikeusaputoimistojen toimipaikoista ja edunvalvonta-alueista 534/2013, 5 §). Viraston työjärjestyksessä voidaan kuitenkin sopia työnjaollisista seikoista toisinkin ja siten siirtää uusi päämies toiselle edunvalvojalle esimerkiksi työmäärien tasaimiseksi (Laki valtion oikeusaputoimistoista 258/2002, 15 §).

Maistraatti voi määrätä edunvalvojalle sijaisen tämän ollessa estynyt hoitamaan edunvalvojan tehtävää. Edunvalvojan estymisellä tarkoitetaan tässä sairautta, esteellisyyttä tai muuta tilapäistä syytä. Estyminen voi tarkoittaa myös vain tiettyä edunvalvojan tehtävää ja sijainen voidaan hakea vain tähän tiettyyn tehtävään, eikä edunvalvontaan kokonaisuudessaan. (HolhTL 442/1999, 11–12 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 78.) Sijaisen hakemisessa tulee huomioida tilanteen tilapäisyys ja edunvalvojan itsensä tulee hakea sijaista maistraatilta. Jos sijaista hakee joku muu kuin edunvalvoja itse, tulee tuomioistuimen käsitellä asia, silloin se ei enää kuulu maistraatin toimivaltaan. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 11–12 §.) Huomattava on, että kuka tahansa voi kuitenkin tehdä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa olevasta henkilöstä (HolhTL 442/1999, 91 §). Siten pesänjakaja voi tehdä ilmoituksen maistraatille kuolinpesän osakkaan tarpeesta saada perinnönjakoon asiassa puolueeton edunvalvojan sijainen ilman, että esimerkiksi lapsen varsinaisen edunvalvoja hakee itselleen sijaista (Välimäki henkilökohtainen tiedonanto 2.11.2015).

Käytännössä sijaisen tehtävän laajuudessa esiintyy aina silloin tällöin ongelmia, kun sijaiselle on haettu liian suppea tehtävä ja tehtävän todellinen suorittaminen edellyttäisi laajempia oikeuksia. Tutkimuksessa eräs vastaaja kertoi tällaisesta tilanteesta seuraavasti: ”Suuren haasteen aiheutti poissaolevalle päämiehelle kuolinpesän jakoa varten haettu edunvalvojansijaisuus, kun päätös ei kattanut perinnöksi tulevan omaisuuden hallintaa, eikä tiedetty miten rahoja jaettaessa tulisi toimia.” Haettaessa sijaista tiettyyn tehtävään tulisikin tarkastella tehtävän kokonaisprosessia ja hakea myös tarvittaville jatkotoimille edunvalvojan sijaista, jotta sijaisen tehtävän pystyisi suorittamaan loppuun saakka hakematta laajennusta tehtävälle. Edunvalvoja ei voi kuitenkaan hänelle määrättyssä tehtävässä ylittää valtuuttaan, vaikka se olisikin päämiehen edunmukaista, eikä oikeustoimi tällöin edes sitoisi päämiestä (HolhTL 442/1999, 29 §, 36 §). Tehtävän laajennuksen hakemisesta aiheutuu päämiehelle myös lisäkuluja.

Kaikille edunvalvojille syntyy esteellisyys edustaa päämiestä oikeustoimissa tai hallintoasioissa, joissa vastapuolena on edunvalvoja itse, hänen puolisonsa, lapsi tai joku muu jota edunvalvoja edustaa. Holhoustoimilain sanamuoto on sellainen, että sen mukaan esteellisyys syntyy jo silloin, kun on olemassa eturistiriidan vaara. Esteellisyys syntyy myös, kun edunvalvoja edustaa päämiestään oikeustoimessa, jossa vastapuolena on yritys tai yhdistys, jonka johtoon edunvalvoja kuuluu. Edunvalvojan esteellisyys saattaakin olla statukseen perustuvaa, eikä edellytä välttämättä varsinaista etujen ristiriitaa. Tällöin esteellisyys syntyy pelkän vastapuolen aseman perusteella. (EOA 2006, 1517/4/04; HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 97–98; HolhTL 442/1999, 32 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 78–79.)

Poikkeuksen esteellisyydessä aiheuttavat sisarukset, joita kaikkia edunvalvoja voi edustaa perinnönjaossa riippumatta siitä ovatko he täysi-ikäisiä vai alaikäisiä. Sisarusten edut eivät kuitenkaan saa tällöin olla ristiriidassa keskenään. Myöskään jakovaatimukset eivät saa olla ristiriidassa, vaan sisarusten tulee saada materiaalisesti samanveroiset perintöosuudet. Esimerkiksi esteellisyys syntyy, jos toinen sisaruksista saa kiinteää omaisuutta ja toinen talletuksia. Holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanoton mukaan sisarusten välisessä ristiriidassa sijainen tarvitaan yleensä molemmille päämiehille. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 97, 100–101; Holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015, 10; HolhTL 442/1999, 32 §.)

Yleisillä edunvalvojilla esteellisyys on vielä laajempi kuin lapsen huoltajana toimivilla edunvalvojilla. Yleinen edunvalvoja on silloinkin esteellinen, kun vastapuolena on 1) yleisen edunvalvojan lapsen puoliso tai yleisen edunvalvojan puolison lapsi tai tämän puoliso, 2) yleisen edunvalvojan tai hänen puolisonsa lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi taikka heidän puolisonsa tai 3) yleisen edunvalvojan sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus. Tapauskohtaisesti myös edunvalvojan entinen puoliso saattaa kuulua esteellisyyden aiheuttavien läheisten ryhmään. Listaa esteellisyytilanteista ei ole kuitenkaan tarkoitettu tyhjentäväksi, vaan laissa on erikseen vielä mainittu muukin peruste. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 97; HolhTL 442/1999, 32 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 78–79.) Käytännössä muuna syynä esteellisyyttä on ilmennyt ainakin yleisen edunvalvojan puolison ollessa maistraatissa töissä. Yleisen edunvalvojan puoliso on jäävänyt itsensä esimerkiksi hakemusasi-

oissa, kun yleinen edunvalvoja on hakenut maistraatissa työskentelevältä puolisoltaan lupaa tai, kun maistraatissa työskentelevän on pitänyt tarkastaa yleisenä edunvalvojana toimivan puolisonsa tekemä tili.

Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoita ja yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa tai muussa parisuhteessa eläviä. Sukulaisiin rinnastetaan myös vastaavat puolisukulaiset. Lisäksi edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään silloin, kun edunvalvojan ja hänen päämiehensä edut ovat ristiriidassa muusta kuin sukulaisuudesta johduttavasta syystä. (HolhTL 442/1999, 32 §.)

Esitutkinnassa oli selvitetty epäiltyä lapsen kohdistunutta lievää pahoinpitelyä. Esitutkinnassa lasta edusti tämän isä huoltajan ominaisuudessaan. Rikoksesta epäilty oli lapsen äitipuoli, joka oli naimisissa lapsen isän kanssa. Holhoustoimesta annetun lain 32 §:n 2 momentin mukaan edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on esimerkiksi edunvalvojan puoliso. Tämän vuoksi asianomistajalle olisi pitänyt määrätä edunvalvoja. (VKSV 2007, Dnro 135/21/06.)

Haettavan edunvalvojan sijaisen tulee täyttää holhoustoimilain edunvalvojan kelpoisuusvaatimukset ja sijaisen tulee noudattaa holhoustoimilain säännöksiä tehtävässään. Edunvalvojan sijainen, jonka tehtäviin kuuluu omaisuuden hoitamista, on velvollinen tilikausittain tekemään hoidostaan tilin, kuten myös tehtävänsä päättyessä antamaan päätöstilin. Yleisen edunvalvojan tulee pääsääntöisesti ottaa vastaan holhoustoimilain mukainen edunvalvojan tehtävä. Sillä ei ole merkitystä koskeeko tehtävä sijaisuutta tai edunvalvontaa kokonaisuudessaan. Tehtävästä ei voi kieltäytyä ilman erityistä syytä. Erityisenä syynä voidaan pitää vain yleisen edunvalvojan esteellisyyttä tehtävään. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 11 §.)

Esteellisen edunvalvojan tekemät oikeustoimet eivät sido päämiestä. Esteellisyyden aiheuttamaa oikeustoimen pätemättömyyttä ei voida myöskään poistaa hakemalla maistraatilta lupaa jälkikäteen. Edunvalvojan esteellisyys ulottuu kaikkeen asiaan liittyvään edustamiseen. (Heikkinen ym. 2003, 98.) Korkeimman oikeuden ratkaisussa (1999:24) oli lasten uskottumies pantannut lasten omistamat osakkeet oman velkansa vakuudeksi. Holhouslautakunta oli myöhemmin antanut tapauksessa luvan

panntaukseen, mutta se ei korjannut tilannetta, sillä edunvalvojan olisi tullut hakea itselleen sijaista. Holhousviranomaisen ei saa myöntää lupaa esteellisenä toimineen edunvalvojan lupahakemukseen, koska holhousviranomaisenkaan ei voi ohittaa lain säännöksiä. Edustusvallan puuttumisesta aiheutunut virhe ei korjaannu, vaikka maistraatti erehdyksessä myöntäisikin luvan oikeustoimelle. Oikeustoimi, joka on tehty esteellisenä, voidaan julistaa pätemättömäksi. (Kangas 2013, 197.)

Sijaisen tehtävä päättyy varsinaisen edunvalvojan esteen lakattua olemasta olemassa. Esteen lakattua edunvalvojat tekevät yhdessä ilmoituksen maistraatille esteen lakkaamisesta. Ilmoitus tehdään pääsääntöisesti päämiehen kotikunnan mukaan toimivaltaiselle holhousviranomaiselle. Jos edunvalvojan ja hänen sijaisensa välillä syntyy erimielisyyttä esteen tosiasiallisesta lakkaamisesta käräjäoikeus voi ratkaista asian joko varsinaisen edunvalvojan tai sijaisen hakemuksesta. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 17 §.)

3.5 Salassapitovelvollisuus

Yleistä edunvalvojaa kuten muutakin edunvalvonnan henkilöstöä velvoittaa salassapito- ja vaitiolovelvollisuus päämiehen taloudellisten etujen ja yksityisyyden suojan piiriin kuuluvissa asioissa. Salassapitovelvollisuuden rikkominen on rangaistava teko ja siitä voidaan tuomita rikoslain (39/1889) mukaan viraltapantavaksi, sakko- tai jopa vankeusrangaistukseen. Salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan ole niin ankara kuin miten se säännöksen sanamuodon perusteella ymmärretään. Oikeutus tietojen luovuttamiselle on kytketty päämiehelle aiheutuvaan haittaan. Taloudellinen asia on salassapidettävä silloin, kun sen ilmaisemisesta voi aiheutua taloudellista vahinkoa päämiehelle. Yksityisyydensuojan piiriin voidaan katsoa kuuluvan yksityiselämää (esimerkiksi ihmissuhteet, elämäntavat ja harrastukset), terveydentilaa, sairautta tai hoitoa koskevat tiedot. Vaitiolovelvollisuuden tavoitteena on suojata päämiestä sekä hänen läheisiään haitoilta, joita voi ilmetä asioiden ilmaisemisesta ulkopuoliselle. Salassapitovelvollisuuden rikkomiseksi ei siten voida ajatella sellaisen asian ilmaisemista, josta ei aiheudu haittaa päämiehelle tai hänen läheisilleen. (EOA 2011, Dnro 3418/4/09; HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 92 §.) Toisaalta edunvalvojallakaan ei ole pääsäännön mukaan oikeutta saada päämiehestään kuin ne tiedot, joita edunval-

voja tehtävänsä hoitamiseksi tarvitsee ja joihin päämiehellä itselläänkin olisi oikeus (HolhTL 442/1999, 89.1 §; Sarja 2008, 795).

Päämiehen suostumuksesta hänen asioistaan voi kuitenkin puhua salassapitovelvollisuuden estämättä. Edunvalvojalla on myös toisaalta velvollisuus antaa salassapidettäviä tietoja valtion tai kunnan viranomaisille holhoustoimilain tehtävien hoitamiseksi, syyttäjälle ja poliisille rikoksen selvittämistä varten, tuomioistuimelle holhoustoimilain mukaisessa asiassa sekä sille kenellä on lain mukaan oikeus saada asiasta tieto. Viranomaisilla on usein jo lain perusteella oikeus saada tieto salassapidettävästä asiasta. Lisäksi on hyvä muistaa asianosaisen oikeus asiakirjaan, josta säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) eli julkisuuslaissa. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 92 §; JulkL 621/1999, 11–12 §.)

Jokaisella on oikeus saada holhousasioiden rekisteristä tieto siitä onko henkilö edunvalvonnassa, kuka hänen edunvalvojansa on, mikä edunvalvojan tehtävä on ja onko henkilön toimintakelpoisuutta rajoitettu. Näitä tietoja ei siten voida pitää salassapidettävinä, mutta tietojen luovuttaminen sinällään kuuluu rekisteristä vastaavalle taholle eli maistraatille. Päämiehen henkilötunnusta ei kuitenkaan saa luovuttaa kuin sille, joka tarvitsee sitä etujensa, oikeuksiensa tai velvollisuuksiensa hoitamiseksi. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 67.1 §; VKSV 2011, Dnro 126/21/11.)

Julkisuuslain määritelmän mukaan yksityiselämän suojelemiseksi tarkoitettuja salassapidettäviä asiakirjoja ovat muun muassa ne, jotka sisältävät tietoja henkilön elintavoista, vapaa-ajan toimista, perhe-elämästä tai muista niihin rinnastettavista henkilökohtaisista oloista. Perhe-elämällä tarkoitetaan erityisesti tietoja yhteisessä taloudessa asuvien välisistä suhteista, heidän elinoloistaan ja -tavoistaan. (JulkL 621/1999, 24.32 §; VKSV 2011, Dnro 126/21/11.) Yleisen edunvalvonnan päämiesten asiakirjat eivät kuitenkaan kuulu julkisuuslaissa tarkoitettuihin viranomaisen asiakirjoihin. Julkisuuslain mukaan viranomaisen asiakirjana ei pidetä asiakirjaa, joka on annettu viranomaiselle yksityisen henkilön lukuun suorittavaa tehtävää varten tai laadittu sen suorittamiseksi. Julkisuuslakia ei siten noudateta yleisessä edunvalvonnassa päämiehen asiakirjoihin, vaan sovellettavaksi tulee holhoustoimilain salassapitosäännös. (HE 52/2006 vp; JulkL 621/1999, 1:5 §.) Yksityiselämän suojan määritelmä tulee kuitenkin sovellettavaksi myös holhoustoimilain salassapitosäännökseen.

3.6 Virka- ja vahingonkorvausvastuu

Virkamiesten vahingonkorvausvelvollisuus koskee yleisten edunvalvojien suorittavaa työtä eli suorittavaa hallintoa, eikä vain julkisen vallan käyttöä. Julkishallinnon toiminnasta vahinkoa kärsineellä on oikeus saada vahingonkorvausta. Oikeus vahingonkorvaukseen on osa yksilön oikeusturvaa. Vahinko työssä voi johtua virheestä tai laiminlyönnistä. Viranomaistoiminnassa on aina noudatettava oikeusperiaatteita, vaikka resurssit olisivat riittämättömät tai koulutus ja ohjeistus puutteellista. (Hakalehto-Wainio 2008, 3, 5, 16, 30, 105; HE 159/2014; PL 731/1999, 118 §; VahL 412/1974, 3:1 §.)

Edunvalvontapalvelun tuottajalla on isännänvastuu yleisten edunvalvojien aiheuttamista vahingoista. Päämies ei ole vastuussa hänen lukuunsa tehdyistä toimista. Oikeusaputoimiston yleisten edunvalvojien osalta viimekätinen vastuu lankeaa valtiolle ja ostopalveluiden yleisten edunvalvojien osalta palveluntarjoajalle. Yleisen edunvalvojan korvausvastuu määräytyy vahingonkorvauslain (412/1974) 4 luvun nojalla, mikä tarkoittaa, että yleinen edunvalvoja ei joudu henkilökohtaiseen vastuuseen vain lieviksi jääneistä vahingoista. (HolhTL 442/1999, 45 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 335–336, 680; VahL 412/1974, 4:1.1 §.) Virkavastuusäännökset koskevat kuitenkin vain oikeusaputoimistojen yleisiä edunvalvojia, mutta eivät ostopalveluiden yleisiä edunvalvojia (EOA 2014, Dnro 3108/2/12).

Edunvalvoja on velvollinen korvaamaan tehtävänsä hoidossa päämiehelleen tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttamansa vahingon. Yleisin vahinko on taloudellinen, mutta vahingonkorvausvastuu koskee myös henkilö- ja esinevahinkoja. (Heikkinen ym. 2003, 13; HolhTL 442/1999, 45 §.) Edunvalvojan huolellisuusvelvoitteesta (HolhTL 442/1999, 37 §) huolimatta yleisessä edunvalvonnassa tapahtuu toiminnan luonteesta johtuen suhteellisen usein virheitä. Euromääräisesti virheet ovat kuitenkin pääsääntöisesti pieniä ja riidattomia. Tuottamuskin jää usein vain lieväksi, jolloin regressivastuuta valtiolle ei synny. (Rubanin 2012, 3.)

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän kannanoton (2013, 3) mukaan yleisen edunvalvojan tulee omatoimisesti ryhtyä toimiin vahingon selvittämiseksi sekä sen korvaamiseksi päämiehelle. Vahingonkorvausvastuun arvioinnissa noudatetaan yleis-

siä vahingonkorvausoikeudellisia periaatteita ja vahingonkorvausvastuu edellyttää tuottamusta, syntynyttä vahinkoa ja syy-yhteyttä (Välimäki 2013, 186). Edunvalvontatehtävän hoidossa aiheutunutta vahinkoa ei voida hyvittää edunvalvontapalkkion vähennyksenä, vaan se on anottava työnantajalta. On edunvalvojan harkinnassa tarvi- taanko asiassa edunvalvojan sijaista. Työryhmän näkemyksen mukaan pienet ja sel- vät vahingot eivät kuitenkaan luo tarvetta sijaisen hakemiselle. (Yleisen edunvalvon- nan kehittämistyöryhmä 2013, 3.)

Vuoden 2015 alusta Valtiokonttori on käsitellyt yleisen edunvalvonnan henkilöstön virheestä tai laiminlyönnistä aiheutuneet vahingonkorvausasiat. Korvausta voidaan hakea sähköisesti valmislomakkeella. Linkki lomakkeeseen löytyy lopun linkkiluet- telosta (Liite 2). Hakemus voidaan toimittaa Valtiokonttorille joko sähköpostitse osoitteella vahingonkorvaus@valtiokonttori.fi tai postitse osoitteella Valtiokonttori, Kansalaispalvelut, PL 50, 00054 VALTIOKONTTORI. Korvaushakemukset anne- taan tiedoksi myös toimiston johtavalle julkiselle oikeusavustajalle. Valtiokonttorin korvausratkaisuun ei ole valitusoikeutta. Tyytymättömyyttä ratkaisuun voi osoittaa nostamalla riita-asian kanteen valtiota vastaan kärjäoikeudessa. (Laki valtiokontto- rista 305/1991, 2 §; Laki valtion vahingonkorvaustoiminnasta 978/2014 1–2 §, 4 §; Narvi henkilökohtainen tiedonanto 23.10.2015; Valtiokonttorin verkkosivut 2015.)

Edunvalvojan vaihtotilanteessa saattaa uudella edunvalvojalla olla velvollisuus ryh- tyä toimenpiteisiin entisen edunvalvojan laiminlyöntien tai muiden tekojen johdosta. Vastaavasti päämiehen kuoltua on hänen oikeudenomistajillaan oikeus nostaa vahin- gonkorvauskanne edunvalvojan toimista. Vahingonkorvausvaatimus voidaan esittää pääsääntöisesti kolmen vuoden kuluessa päätöstilin tai selonteon luovuttamisesta nii- den vastaanottamiseen oikeutetulle. Vahingonkorvausvelvollisuus voi vanhentua myös vasta, kun päämiehen täysikäisyydestä on kulunut kolme vuotta tai kun pää- miehelle ei ole enää määrätty edunvalvojaa lainkaan. Edunvalvojan vaihtuminen ei siten merkitse vahingonkorvausvelvollisuuden vanhentumisajan alkamista, vaan vas- ta edunvalvonnan päättyessä kokonaan alkaa vanhentumisaika. Mikäli vahinko ei il- mene päätöstilistä tai selonteosta noudatetaan velan vanhentumisesta annetun lain (728/2003) 7 pykälää. Tällöin vanhenemisaika alkaa kulua, kun virhe on havaittu tai se olisi pitänyt havaita. Pääsääntöinen kanneaika on tällöin 10 vuotta. Vahingonkor- vauskanne voidaan nostaa myös edunvalvojan tehtävän kestäessä. (Heikkinen ym.

2003, 14; HolhTL 442/1999, 61 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 336–337, 681; VanhL 728/2003, 7 §.)

Kirjoittamaton sääntö yleisessä edunvalvonnassa on ollut, että kaikki työssä tehdyt ratkaisut pitää pystyä koska tahansa jälkikäteen perustelemaan. Ei ole ollut tavatonta, että päämiehen kuoltua oikeudenomistajat vaativat selvitystä 20 vuotta sitten tehdystä oikeustoimesta. Yleisen edunvalvojan ratkaisun oltua asiassa perusteltu ja dokumentoitu, eivät oikeudenomistajat ole välttämättä ryhtyneet jatkotoimenpiteisiin tehtyjen toimien johdosta. Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän kannanotossa (2011b, 3–4) viitataan myös dokumentoinnin tärkeyteen erityisesti liittyen havaintoihin päämiehen ymmärryskyvystä, kuulemisesta ja mielipiteen selvittämisestä.

Vahingonkorvauskannetta päätöstilin perusteella ei voi kuitenkaan nostaa, jos vastaanottoon oikeutettu on kirjallisesti hyväksynyt edunvalvojan toiminnan sekä ilmoittanut, että ei tule vaatimaan vahingonkorvausta (HolhTL 442/1999, 62 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 682). Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (2007, Dnro 2215/4/05) pidettiin ongelmallisena erään edunvalvontatoimiston tapaa kuittauttaa edunvalvonnan päättyessä asiakirjojen luovutuslistaan tilien hyväksyntä heti lainvoimaisena. Perusteluista ilmenee, että holhoustoimilain 62 pykälän tarkoittama kanneoikeudesta luopuminen edellyttää todellista mahdollisuutta perehtyä päätöstiiliin. Tilanteessa allekirjoittajan tulisi olla tietoinen hyväksymistahdonilmaisun oikeusvaikutuksista. Päätöstilin hyväksymisessä tulisikin säilyttää sen todellinen vapaaehtoisuus.

4 YLEISEN EDUNVALVOJAN TOIMINNAN ODOTUKSET

4.1 Edunvalvojan tehtävät

Edunvalvojan tehtävänä on holhoustoimilain ja edunvalvontapäätöksen mukaisesti hoitaa päämiehen omaisuutta tai erityistä asiaa sekä edustaa päämiestä omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa. Edunvalvojalla on myös oikeus käyttää itsenäisesti puhevaltaa hänelle kuuluvissa tehtävissä tietyin rajoituksin. Edunvalvoja voi hoitaa myös päämiehen henkilöön liittyviä asioita, jos päämies tarvitsee ky-

seisissä asioissa apua ja ne on erikseen määrätty edunvalvojan tehtävään kuuluviksi. Edunvalvojan tehtävä koskee kuitenkin pääsääntöisesti taloudellisten asioiden hoitamista. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 1 §, 8 §, 29 §.)

Yleiselle edunvalvojalle saatetaan määrätä myös prosessiedunvalvojan tehtävä. Riittäisissä edunvalvonta-asioissa oikeudenkäyntiavustajana voi kuitenkin toimia vain asianajaja, julkinen oikeudenkäyntiavustaja tai luvan saanut oikeusavustaja. Tämän vuoksi yleistä edunvalvojaa ei määrätä tällaiseen tehtävään. Prosessiedunvalvojan määräys koskeekin yleensä päämiehen edunvalvonnan edellytyksien ja tahdon selvittämistä sekä päämiehen kuulemista asiassa. Prosessiedunvalvojan määräämisellä pyritään päämiehen oikeusturvan suojaamiseen. (HolhTL 442/1999, 73.5 §, 78 §, 82.1 §; OK 4/1734, 15:2.1 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 190, 206, 212, 225, 236–237.)

Edunvalvonta on lähtökohtaisesti päämiehen varallisuusetujen valvontaa. Tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät itse kykene huolehtimaan taloudellisista asioistaan. Edunvalvonnan on tarkoitus olla yksilöä tukevaa ja aktiivista edunvalvontaa, eikä vain sosiaalista valvontaa. Taloudellisten asioiden käsite onkin ymmärrettävä edunvalvonnassa laajasti. Huolehtiminen taloudellisista asioista ei tarkoita ainoastaan olemassa olevien varallisuusarvoisten etujen ja oikeuksien valvontaa, vaan se käsittää myös toimet, joilla on edunvalvonnassa olevan kannalta taloudellista merkitystä. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 3; HolhTL 442/1999, 1 §, 8 §, 29 §, 42 §; Saarenpää 2012, 307.)

Päämiehen muuttaminen on hyvä esimerkki taloudellisesti merkittävästä asiasta. Muuttaminen on keskeisimmin henkilöä koskeva asia. Muuttaminen vaatii kuitenkin rahaa ja asiasta tulee siten taloudellisesti merkittävä, jolloin asia kuuluu edunvalvojan toimivallan piiriin. Muuttamiseen liittyy lisäksi aina jonkinlaisten oikeustoimien tekemistä, kuten vuokrasopimuksen tekeminen tai osakkeiden ostaminen, jolloin edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään näissä oikeustoimissa. (Helin 2001, 1074–1075; HolhTL 442/1999, 29.1 §.)

Yleisessä edunvalvonnassa olevan päämiehen välittömään huoltoon ja hoitoon liittyvät tehtävät sen sijaan eivät kuulu yleiselle edunvalvojalle, ellei niitä ole erikseen määrätty edunvalvojan tehtävään kuuluviksi. Tätä ei kuitenkaan tule sekoittaa edun-

valvojan velvollisuuteen huolehtia siitä, että päämies saa tarvitsemansa asianmukaisen hoidon, huolenpidon tai kuntoutuksen. Edunvalvojan päämiehen hoidosta huolehtimisvelvoite käsittää selonotto-, vireillepano- ja valvontavelvollisuuden tai huollon yleisjohdon, vaikka edunvalvojalle ei olisikaan määrätty päämiehen henkilöä koskevia asioita hoidettavaksi. Päämiehen tarvitessa apua arjen päivittäisissä käytännön toimissa on sosiaalihuollon huolehdyttävä tällaisesta tarpeesta. Yleisen edunvalvonnan ja sosiaali- ja terveydenhuollon työnjaossa edunvalvonnan tehtävänä on oikeusturvasta huolehtiminen. Hyvä yhteistyö sosiaali- ja terveystyöntekijöiden kanssa on kuitenkin edunvalvojan tehtävän hoitamisen kannalta ehdottoman tärkeää. Päämiehen käyttövaroja määritettäessä tai hoitotarpeita kartoitettaessa voi sosiaali- tai terveydenhuollon yhteistyö olla myös välttämätöntä. (HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 42 §; LaVM 20/1998 vp–HE 146/1998 vp; Välimäki 2013, 31.)

Edunvalvojan tehtävänä on olla päämiehelle enemmänkin tukeva henkilö, joka voi edustaa häntä myös muissa kuin varallisuuteen liittyvissä asioissa, kuten asumisen ja hoidon järjestämiseksi tarpeellisten hakemusten ja sopimusten tekemisessä silloin, kun päämies ei itse kykene ymmärtämään näiden asioiden merkitystä. Yleensä kyse onkin rinnakkaisesta edunvalvonnasta, jossa päämies on lähtökohtaisesti oikeustoimikelpoinen ja edunvalvonnan rooli on tukeva. Edunvalvojan tulee toimia päämiehen puolesta, tätä puolustaen ja tämän etua puolustaen. (HE 146/1998; Heikkinen ym. 2003, 5.)

Yleisen edunvalvojan tehtävä lähtee lähtökohtaisesti siitä, että hän toimii heikoimpien puolustajana ja vastassa voi olla toinen ihminen tai yhteiskunta. Edunvalvojan tulee pitää huolta päämiehen oikeuksista ja edistää hänen parastaan. Edunvalvojan velvollisuutena on säilyttää päämiehen asumiseen tai elinkeinon liittyvä omaisuus, jota tämä voi tarvita edunvalvonnan kestäessä tai myöhemmin. Sama koskee päämiehen henkilökohtaisiin tarpeisiin liittyvää omaisuutta ja muuta omaisuutta, jolla on päämiehelle erityinen arvo. Edunvalvojan pitää myös huolehtia omaisuuden riittävästä vakuuttamisesta. Päämiehen sijoitettavissa oleva omaisuus on sijoitettava kohtuullisella tuotolla. Riskialttiita sijoituksia edunvalvojan tulee välttää, mutta päämiehen itsensä tekemiä riskialttiita sijoituksia ei ole välttämätöntä purkaa. Edunvalvojan ei myöskään tarvitse vastata kurssivaihteluista. (Heikkinen ym. 2003, 6, 29–30; HolhTL 442/1999, 37–39 §.)

Edunvalvojan tulee arvioida päämiehen perusoikeuksien toteutumista suhteessa omaan toimintaansa. Perusoikeuksien kunnioittamisella on myös moraalinen ulottuvuutensa päämiehen asioita hoidettaessa. Päätökset ja toimiin ryhtymättömyys eivät saa loukata päämiehen oikeuksia. Toisaalta edunvalvojalla on myös velvollisuus hakea tehtävänsä laajentamista, kun siihen on perusteita. Edunvalvojan ja päämiehen suhde on perusoikeuksien näkökulmasta valtasuhde, jossa edunvalvoja ei saa perusteettomasti puuttua päämiehen asioihin. Edunvalvojan vallankäyttö ei saa rajoittaa päämiehen oikeutta tiedonsaantiin tai osallistumiseen omiin asioihinsa. Edunvalvojan on huolehdittava päämiehensä inhimillisestä turvallisuudesta ja elämän perusedellytyksistä. Kiteytettynä edunvalvojan tulee turvata päämiehelleen ruoka, juoma ja suoja. (Tolonen 2003, 136; Tornberg & Kuuliala 2015, 392–393.)

4.2 Hyvän edunvalvonnan periaatteet

Edunvalvonnasta kirjoitetun oikeuskirjallisuuden perusteella edunvalvontaoikeuden pääperiaatteina voidaan pitää päämiehen itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamista (Tornberg & Kuuliala 2015, 18). Saarenpään (2012, 307, 309, 315) mukaan periaatteita voidaan toteuttaa tukevan edunvalvonnan kautta sekä mahdollistamalla oikeus yksilölliseen edunvalvontaan. Saarenpään periaatteiden pohjana ovat persoonallisuus- ja ihmisoikeudet, joita ovat yksilön kunnioitus, oikeus yksilöllisyyteen, yksityisyys, identiteetti ja kontrollisidonnaisuus. Yksilön etujen ajaminen on saanut yhteiskunnassa entistä suurempaa merkitystä ja holhous-toimilain uudistuksen myötä tarkoituksena oli edistää päämiehen itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Henkilön oikeustoimikelpoisuutta ei rajoiteta edunvalvontamääräyksessä, ellei se ole tilanteen huomioon ottaen välttämätöntä. Välttämättömyydellä tarkoitetaan sitä, että toimintakelpoisuutta rajoitetaan vain siinä määrin kuin on välttämätöntä päämiehen suojelemiseksi. Toimintakelpoisuuden rajoitus voi koskea esimerkiksi etä- ja posti-myyntiä, jossa kauppahinta jää velaksi. (Parviainen. & Rubanin. 2009, 222.) Kun toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu säilyy päämiehellä muun muassa oikeudellinen vastuunalaisuus, oikeustoimikelpoisuus, testamentintekokelpoisuus, avioliittokelpoi-

suus ja hoitosuostumuskelpoisuus, ellei niihin ole muita rajoittavia tekijöitä. Tällainen muu rajoittava tekijä voi olla liian pitkälle edennyt dementia, mistä syystä henkilö ei ole enää testamenttikelpoinen. On myös oikeuksia, joita ei voida rajoittaa edes heikentyneen terveydentilan perusteella, kuten äänioikeus. (Anttila 2013; HolhTL 442/1999, 14 §.)

Eräs entinen yleinen edunvalvoja kertoi iäkkään päämiehensä halunneen peruuttaa vanhan testamenttinsa ja laatia uuden. Yleinen edunvalvoja avusti laitoshoidossa olutta päämiestään hankkimaan testamentin laatimiseksi lakimiehen. Edunvalvoja myös huolehti, että päämiehestä laadittiin testamentin laatimisajankohtaa vastaava lääkärinlausunto osoittamaan päämiehen oikeustoimikelpoisuus ja ymmärrys toimeen. Päämiehen kuoleman jälkeen aiemman peruutetun testamentin edunsaaja kuitenkin nosti testamentin moitekanteen, häviten sen sitten oikeudessa. (Heino henkilökohtainen tiedonanto 28.10.2015.)

Pääsääntöisesti päämiehellä säilyy edunvalvojan määräämisestä huolimatta oikeus luoda ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön, oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan sekä oikeus pitää yksityiselämänsä kuuluvat asiat joko omana tai vain lähipiirinsä tietona. Oikeustoimikelpoisuuden säilyttämisen tarkoituksena on, että päämies voi toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä ja toimia tavallisen arjen tilanteissa vapaasti. Antamalla riittävästi käyttövaroja päämiehelle turvataan parhaiten päämiehen vapaus päättää itse arkisista jokapäiväisistä asioistaan. Vajaavaltainenkin päämies saa tehdä tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä oikeustoimia. Oikeustoimien sitovuutta arvioidaan sen kautta onko päämies ymmärtänyt oikeustoimen sisällön ja merkityksen. (Heikkinen ym. 2003, 49; HolhTL 442/1999, 14 §, 24 §, 38.1 §; Sarja 2008, 793.)

Päämiesten ollessa pääasiassa oikeustoimikelpoisia pystyisivät edunvalvojat hieman keventämään työtaakkaansa antamalla päämiesten hoitaa itse enemmän asioitaan. Päämiehen osallistumismahdollisuuksien lisääminen edistäisi itsemääräämisoikeuden ja päämiehen osallistumismahdollisuuksien todellista toteutumista. Tämä olisi myös holhustoimilain mukainen toimintatapa. Käytännössä olen toteuttanut tätä jo työnsäni ja antanut esimerkiksi päämiesten itse tapauskohtaisesti solmia vuokrasopimuk-

sensa vuokranantajan kanssa. Näin edunvalvojalta säästyy aikaa ja mahdollisesti matkakulujakin.

Päämiehen etu voidaan mieltää arvoperiaatteeksi, jonka edistämiseen holhoustoimilain sääntelyllä pyritään. Holhoustoimilaissa käytetäänkin nimityksiä ”se, kenen etua on valvottava” ja ”se, jonka edunvalvomisesta on kysymys”. Päämiehen omaisuuden hoitaminen hänen etujensa mukaisesti on holhoustoimen perusajatus. Päämiehen asioita ratkaistaessa on vaihtoehtoista valittava päämiehen etua parhaiten toteuttava vaihtoehto huomioiden hänen yksilölliset tarpeensa. Päämiehen etu velvoittaa edunvalvojaa, mutta sitä ei ole laissa kuitenkaan sinänsä määritetty. Päämiehen etu on pyritty turvaamaan esimerkiksi omaisuuden lahjoituskiellolla, lupamenettelyllä, päämiehen kuulemisella, salassapidolla, esteellisyydellä ja käyttövarojen antamisella. (Heikkinen ym. 2003, 29; HolhTL 442/1999, 11–12 §, 32 §, 34 §, 43 §, 92 §; Sarja 2011, 148–150.) Päämiehen edun toteuttamiseksi yleinen edunvalvoja ei voi tehdä ratkaisuja sen mukaan mikä toimiston tai edunvalvojan kannalta on tehokkainta. Edunvalvojan tulisi toimia yhteistoiminnassa päämiehensä kanssa, tuntea tämä ja luoda luottamuksellinen suhde heidän välilleen. (Tornberg & Kuuliala 2015, 34.)

Päämiehen kunnioittaminen auttaa luottamuksellisen suhteen luomiseen edunvalvojan ja päämiehen välille. Usein pienetkin teot edunvalvojalta saavat päämiehen kokemaan tullessa huomioduksi yksilönä. Päämiehen tyhjennetyltä asunnolta voidaan viedä muistoesineitä tai vaikka käsipeili ja huulipuna hoitopaikkaan päämiehelle, pakkaamalla niitä varastoon muiden tavaroiden mukana tai huononäköiselle päämiehelle kirjoitettaessa fonttikoon muutaman pisteen suurentamisella huomiodaan päämiehen yksilöllisiä tarpeita. Tällaiset ovat pieniä tekoja yleisen edunvalvojan työssä, mutta saattavat olla sitäkin tärkeämpiä päämiehelle.

Itsemääräämisoikeuden turvaaminen on keskeisin väline ihmisarvon kunnioittamisessa. Perustuslaillinen itsemääräämisoikeus mielletään oikeudeksi päättää itse asioistaan, valvoa niiden toteutumista sekä saada oikeusturvaa yhteiskunnassa. (PL 731/1999, 7 §; Saarenpää 2012, 311.) Yleisen edunvalvonnan päämies menettää aina osan itsemääräämisoikeuttaan edunvalvojan määräämisen myötä. Edunvalvonnassa ihmisarvon kunnioittaminen muodostuu välttämättömyys- ja suhteellisuusperiaatteiden noudattamisesta, kuten myös päämiehen etujen ensisijaisuudesta ja päämiehen

osallistumismahdollisuuksien turvaamisesta. Edunvalvojan määrääminen voidaankin nähdä myös ihmisarvoa suojaavana ja edistävänä toimenpiteenä, kun tarkoitus on tasapainottaa heikompien ja vahvempien välistä suhdetta. Ihmisarvon kunnioittamiseksi päämiestä koskevassa päätöksenteossa tulisi lisäksi vähentää edunvalvonnan leimaavuutta. (Sarja 2011, 148; Tornberg & Kuuliala 2015, 21–22.)

4.3 Päämiehen kuuleminen ja yhteistoiminta päämiehen kanssa

Päämiehellä on oikeus itseään ja elämäänsä koskevaan tietoon, ja edunvalvojalla on vastaavasti velvollisuus toimia riittävässä yhteistoiminnassa päämiehensä kanssa. Päämiehen mielipidettä on tiedusteltava, kun edunvalvoja tekee päätöstä toimivaltansa kuuluvassa asiassa, ja asia on päämiehen kannalta tärkeä. Sillä ei ole merkitystä tietääkö edunvalvoja jo etukäteen päämiehen vastustavan tointa. Kuulemisen tarkoitus ei ole yksin saada tukea edunvalvojan ratkaisulle, vaan yhtäläillä antaa tietoa päämiehelle hänelle tärkeistä asioista. Yleisen edunvalvonnan resurssien niukkuus ei saa olla este päämiehen kanssa keskustelulle ja päämiehen tapaamiselle. Julkisen hallinnon tehokkuusvaatimukset eivät myöskään saa olla peruste rajoittaa päämiehen tiedonsaantioikeutta, mikäli hän on kykenevä asioista kommunikoidaan. Jos päämies kykenee asian ymmärtämään, tulee lähtökohtaisesti noudattaa hänen mielipidettään. Holhustoimilaki ei kuitenkaan anna mitään ohjetta kuinka toimia päämiehen ja edunvalvojan erimielisyystilanteissa. Päämiehen mielipiteen merkitykselle ei niinkään ole laadittu säännöstä. (EOA 2015, Dnro 605/2/14; Heikkinen ym. 2003, 31; HolhTL 442/1999, 29 §, 43 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 7, 11.)

Vaikka holhustoimilaista puuttuu sääntely koskien päämiehen ja edunvalvojan välisten erimielisyyksien ratkaisemista. Erimielisyys edunvalvojan ja päämiehen välillä tulisi ensisijaisesti ratkaista keskinäisin neuvotteluin. Mikäli yksimielisyyttä ei saavuteta, tulee edunvalvojan noudattaa päämiehen tahtoa itsemääräämisoikeuden ja lievimmän riittävän suojakeinon periaatteiden mukaisesti. Edunvalvojan katsoessa päämiehen ratkaisun vahingoittavan päämiestä tai asettavan tämän edut vaaraan, voi edunvalvoja ratkaista asian päämiehen kannan vastaisesti. Tällainen tilanne on kuitenkin omiaan vaarantamaan edunvalvojan ja päämiehen välisen luottamussuhteen. (Välimäki 2013, 36.)

Muulla lainsäädännössä on määritetty kuinka edunvalvojan ja päämiehen mielipidettä on noudatettava tuomioistuinkäsittelyssä. Edunvalvojalla on oikeus käyttää itsenäisesti puhevaltaa hänelle kuuluvissa tehtävissä, mutta erimielisyystilanteessa täysivaltaisen päämiehen mielipide on ratkaiseva, jos tämä vain ymmärtää asian merkityksen. Puhevalta voi olla yksin edunvalvojalla asioissa, joissa päämiehellä ei ole kelpoisuutta, eli päämiehen ollessa täysi-ikäinen vajaavaltainen tai asia koskee toimintakelpoisuuden rajoituksessa määritettyä asiaa. Toimintakelpoisuuden rajoittamisissa asioissa voi puhevalta olla myös yhteinen, riippuen siitä, mitä toimintakelpoisuuden rajoittamisesta annetussa määräyksessä on määrätty. Henkilöä koskevissa asioissa päätösvalta on pääsääntöisesti päämiehellä itsellään. (HLL 586/1996, 18–18 a §; HL 434/2003, 14–15 §; HE 146/1998; HolhTL 442/1999, 29.4 §; OK 4/1734, 12:1–1a §.)

Henkilöön liittyvissä asioissa edunvalvojalla on päätäntävalta vain silloin, kun se on erikseen määrätty sisältymään edunvalvojan tehtävään. Päämiehen kuuleminen henkilöä koskevissa asioissa on edunvalvojan velvollisuus, siinä ei ole jätetty harkinnanvaraa edunvalvojalle. Edunvalvojan päätösvalta on aina henkilöä koskevissa asioissa toissijainen päämiehen ymmärtäessä asian merkityksen. Jos päämiehellä on riittävä ymmärryskyky henkilöä koskevassa asiassa, päättää hän asian yksin. Myös kuulemisella yksityiselämän suojan piiriin kuuluvissa asioissa on erityinen merkitys, kuten oman asunnon myynnissä ja koti-irtaimen käsittelyssä. Koti-irtaimesta tulisi aina päättää yhteistoiminnassa päämiehen kanssa. Päämiehen ymmärryskyvyn ollessa siinä määrin alentunut, ettei hän enää itse ymmärrä asiaa, tulisi silloin keskustella läheisten kanssa asiasta. (EOA 2015, Dnro 605/2/14; HE 146/1998 vp; Helin 2001, 1084–1085; HolhTL 442/1999, 29.2 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 400–401.)

Päämies tulee yleensä sidotuksi edunvalvojan ratkaisuun, jonka edunvalvoja on tehnyt hänelle määrättyssä tehtävässä. Edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestään tehtävänsä kuuluvissa oikeustoimissa, eikä kuulemisvelvollisuus rajoita tätä oikeutta. Kuulemisvelvollisuudessa onkin kyse enemmänkin edunvalvojan ja päämiehen välisestä suhteesta ja yhteistoiminnasta. (KKO 2005:2.) Edunvalvojalle ei aiheudu mitään sanktiota, vaikka tämä toimisikin päämiestään kuulematta. Oikeusasiamies on tästä syystä korostanut, ettei päämiehen kuulemista saisi väheksyä, vaikka päämiehen

mielipiteellä ei olekaan sitovaa vaikutusta. Päämiehen tahtoa tulisi kunnioittaa aina, kun päämies ymmärtää asian merkityksen riittävästi. (EOA 2011, Dnro 973/2/10.)

Laki ei aseta ehdotonta velvollisuutta noudattaa päämiehen mielipidettä, mutta päämiehen kuulemisvelvollisuudesta poikkeamisen tulisi kuitenkin olla poikkeuksellista ja perusteltua. Säännöstä poikkeamisen tulee perustua ajantasaiseen tietoon siitä, että päämies ei kykene ymmärtämään asiaa ja häntä ei voida asiassa kuulla. Edunvalvoja voi joissain tapauksissa jättää kuulematta päämiestään, ja vedota huomattavaan hankaluuteen, sellaisen ollessa olemassa. Edunvalvojalle aiheutuvaa lisätyötä ei voida kuitenkaan ajatella huomattavaksi hankaluudeksi, kun on kyse yksityisyyden suojan piiriin kuuluvasta asiasta. (Heikkinen ym. 2003, 31; HolhTL 442/1999, 43 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 27, 397.) Huomattavaksi hankaluudeksi voisi ajatella luettavaksi ainakin tehtävän äärimmäisen kiireellisyyden tai päämiehen poissaolon.

Oikeusasiamies katsoi ratkaisussaan (2012, Dnro 3943/4/11) yleisen edunvalvojan menettelyn loukanneen päämiehen oikeutta tulla kuulluksi ja esittää oma mielipiteensä. Yleinen edunvalvoja oli lopettanut päämiehen tilejä kysymättä päämiehen mielipidettä asiaan. Yleinen edunvalvoja ei ollut tuonut esiin seikkoja, etteikö kuuleminen olisi ollut tilanteessa mahdollista. Tapauksessa oli ikäänntyneellä päämiehellä ollut jo ennen edunvalvontaa hautajaistili, jolle oli säästetty rahaa aikanaan tulevia hautajaisia varten. Tällainen omiin hautajaisiin varautuminen voi olla kunnia-asia päämiehelle ja siten tilillä saattaa olla erityinen arvo ja merkitys päämiehelle. Yleinen edunvalvoja oli lopettanut muun muassa tämän tilin vedoten useista eri tileistä aiheutuviin ylimääräisiin kustannuksiin. Oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan päämiehen mielipidettä tulisi tiedustella yleensäkin päämiehen itse avaamia tilejä lopetettaessa ja edunvalvojan avatessa uusia.

Oikeus tietoon luetaan myös itsemääräämisoikeuden piiriin kuuluvaksi. Päämiehen oikeus tietoon toteutuu muun muassa kuulemissäännösten kautta. Oikeus tulla kuulluksi on yksi perusoikeuksista, joka takaa oikeuden saada tiedon kaikista asiaan vaikuttavista seikoista sekä oikeuden lausua mielipiteensä niistä. Holhoustoimilain säännös yhteistoiminnasta päämiehen kanssa tarkoittaa kuulemisen lisäksi päämiehen oikeutta saada tietoa asiasta ennen kuin ilmaisee oman mielipiteensä asiaan. Päämiestä tulisi kunnioittaa ja antaa tämän ilmaista mielipiteensä, vaikka päämies ei oli-

sikaan joka hetki täysin rationaalinen. (HolhTL 442/1999, 43 §; PL 731/1999, 21 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 25–26; Välimäki 2013, 20.)

Oikeusasiamiehen ratkaisusta (EOA 2010, Dnro 4208/4/08) käy ilmi oikeusasiamiehen kyseenalaistaneen toimiston yleisen käytännön olla toimittamatta päämiehille heidän tiliotekopioitaan. Päämiesten tiedonsaantioikeuden epäämistä ei voitu perustella heidän suojaamisellaan. Päätös voisikin olla yksittäisen päämiehen tilanteessa hyväksyttävä, mutta yleiseksi käytännöksi ei toimisto voinut tällaista päätöstä tehdä. Toisessa ratkaisussaan oikeusasiamies toteaa, että päämiehellä on ehdoton oikeus saada edunvalvojalta itseään koskevat tiedot. Siitä ei ole erikseen säädetty millä tavalla tiedot tai selvitys asioiden hoitamisesta on annettava. (EOA 2011, Dnro 3418/4/09.) Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän holhoustoimilakiin perustuvan kannanoton (2011b, 6; HolhTL 442/1999, 39 §) mukaan päämiehelle olisikin aina luovutettava asiakirjajäljennökset, tulosteet ja kopiot, joita tämä pyytää. Kehittämistyöryhmän mukaan on kuitenkin selvää, että yleisen edunvalvonnan resurssit eivät mahdollista kaikille päämiehelle tilitietojen toimittamista kuukausittain.

Edvardin myötä päämiehen taloudenhoidosta esitettävän selvityksen antaminen on hieman helpottunut. Kirjanpidon ollessa ajan tasalla voi Edvardista tulostaa erilaisia ajantasaisia selvityksiä päämiehen taloudellisesta tilanteesta. Tämä ei kuluta aikaa eikä resursseja kohtuuttomasti. Heikkona puolena on Edvardin tietojen ymmärrettävyys. Onko päämiehellä kyky ymmärtää kirjanpidollisten tulosteiden merkitys ja kykeneekö hän kuitenkin itsenäisesti tulkitsemaan näitä tulosteita ilman ulkopuolista apua. Mikäli päämiehelle joutuu järjestämään tulkinta-avun, kuluttaa se taas yleisen edunvalvonnan resursseja tai päämies ei voi halutessaan pitää saamiaan tietojaan vain omana tietonaan. Oikeusasiamiehen (EOA 2010, Dnro 4208/4/08) kannan mukaan päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi ja hänen tiedonsaantioikeuden turvaamiseksi tulisi kuitenkin tieto päämiehelle luovuttaa, vaikka tämä ei enää täysin asiaa ymmärtäisikään. Päämiehellä on myös täysi oikeus luovuttaa omia asiakirjojaan eteenpäin haluamilleen henkilöille. Edelleen oikeusasiamies toteaa toisessa ratkaisussaan (2015, Dnro 4097/4/14), että edunvalvojan tulee myötävaikuttaa päämiehen oikeuteen saada pyytämänsä tiedot haluamassaan muodossa. Tämä voi tarkoittaa maksullisten paperitiliotteiden tilaamista edunvalvontatilistä päämiehelle, päämiehen taloudellisen tilanteen sen salliessa.

4.4 Yhteistoiminta päämiesten läheisten kanssa

Holhustoimilaki jättää sääntelyn ulkopuolelle edunvalvojan suhteen päämiehen läheisiin. Lähtökohtana voidaan kuitenkin pitää, että edunvalvonnan ei tule vaikuttaa henkilön perhe-elämään tai sen suojaan. Oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan edunvalvontaa koskevat kantelut johtuvat usein siitä, että holhousoikeudellinen järjestelmä ja etenkin edunvalvojan kelpoisuus toimia päämiehensä asioissa eivät avaudu selkeästi päämiehille ja heidän omaisilleen. Oikeusasiamiehen mukaan viranomaisten ja siten myös yleisten edunvalvojien tulee valita sellaiset menettelytavat, jotka parhaalla mahdollisella tavalla ottavat huomioon päämiehen perheyhteisöön kuuluvat henkilöt. Toimintakyvyttömän henkilön kohdalla tämä voi tarkoittaa, että päämieheen liittyvistä merkittävistä toimenpiteistä tulee ilmoittaa omaisille. Edunvalvonnan alkamisesta tulee myös ilmoittaa päämiehen asioita aiemmin hoitaneille omaisille tai läheisille. Päämiehellä ollessa useita yhteyttä pitäviä omaisia tai läheisiä tulee heitä kohdella tasapuolisesti. Edunvalvoja ei saa täten lyöttäytyä toisen läheisen puolelle ja toista vastaan. (EOA 2002, Dnro 1429/2/00; Sarja 2011, 146–147, 162; Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2011b, 6.)

Aktiivisiin omaisiin nähden ei ole myöskään olemassa oikeusohjeita. Holhustoimilain salassapitosäännös on säädetty tämä suhde huomioiden, mikä ei lainkaan auta kanssakäymistä päämiesten omaisten tai läheisten kanssa. Läheisille ei ole annettu mitään erityisasemaa saada päämiehen tietoja. (Sarja 2011, 147; Tornberg & Kuuliala 2015, 560.) Tosiasiallinen tietojen luovutus läheisille koskee vain kaikkien saatavilla olevia holhousasioiden rekisterin sisältämiä tietoja. Mikäli tietojen luovutuspyynnöstä kieltäydytään, voidaan hyvän edunvalvontatavan mukaisena pitää vastauksen antamista perusteluineen tietojen pyytäjälle. (Sarja 2008, 793, 820.)

Oikeusasiamies on todennut, että päämiehen salassapidettävien tietojen ilmaiseminen ulkopuoliselle on mahdollista päämiehen suostumuksella. Holhustoimilaissa ei ole erikseen säädetty suostumuksen muodosta, joten se voi olla joko kirjallinen tai suullinen. Henkilötietolain (523/1999) mukaan suostumuksen tulisi olla yksiselitteinen, vapaaehtoinen ja tietoisesti annettu. Arkaluonteisten tietojen suhteen päämiehen suostumuksen olisi hyvä olla lisäksi nimenomainen. Yleisellä edunvalvojalla on kuitenkin oikeus tapauskohtaiseen harkintaan tietojen luovutuksessa, esimerkiksi ollessa

epäily valtakirjan aitoudesta. (EOA 2012, Dnro 3434/4/11; HeTiL 523/1999, 1:3 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 560.)

Mikäli päämies ei enää kykene ymmärtämään suostumuksen merkitystä, tulee edunvalvojan tarkastella tietojen luovutusta päämiehelle aiheutuvan haitan kautta. Päämiehellä on edelleen oikeus perheyhteyteen ja yksityisyydensuojaan ja nämä seikat tulee huomioida päämiehen edunmukaisessa ratkaisussa asiaan. Päämiehen etu saattaa myös olla toimiva yhteistyö päämiehen läheisten kanssa. Läheisten jo tietäessä käsiteltävästä asiasta mitään vahinkoa ei edes synny, ja edunvalvoja voi niistä seikoista läheisten kanssa keskustella. Arvoa harkinnassa voi antaa sille kenelle päämies on tietojaan kertonut aiemmin ja missä laajuudessa, kun vielä ymmärsi asian merkityksen. Päämiehen ennen edunvalvontaa antamiin tahdonilmaisuihin tulisi muutoinkin suhtautua kunnioittavasti. Jos päämies on aiemmin ollut pidättyväinen kertomaan asioistaan läheisilleen, tulee edunvalvojan olla hyvin varovainen tietojen luovutuksen suhteen. (Helin 2001, 1080; Tornberg & Kuuliala 2015, 560, 562; Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2011b, 6.)

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä on suosituksessaan Päämiehen irtaimen omaisuuden käsittely ja hyvät menettelytavat (2011a, 1–2) ehdottanut, että päämiehen kanssa sovittaisiin jo alkutapaamisessa kenen omaisten tai läheisten kanssa hänen asioistaan saa keskustella. Työryhmä on myös suositellut koti-irtaimistosta päätettäessä kuulemaan omaisia, jos päämies itse ei enää itse asiaa ymmärrä. Tämä on sillä tärkeää, että irtaimistossa saattaa olla muillekin kuuluvia esineitä. Suositus noudattaa myös oikeusasiamiehen kantaa asiaan (EOA 2015, Dnro 605/2/14).

Edunvalvojan tulee ratkaista asiat päämiehensä edun mukaisesti, vaikka edunvalvonta koskettaa myös päämiehen läheisiä. Päämiesten läheisten oikeuksien toteutuminen tulee huomioida siten kuin se päämiehen edun näkökulmasta on mahdollista. (Tornberg & Kuuliala 2015, 16.) Edunvalvojan tehtävänä ei ole kuitenkaan valvoa kuin vain päämiehensä etua. Päämiehen testamentti voidaan lukea hänen tahdonilmaisukseensa ja edunvalvojan tulisikin kunnioittaa testamentin sisältöä mahdollisuuksien mukaan. Tämä tulee huomioitavaksi yleensä omaisuuden realisoinnin yhteydessä. Omaisuuden realisoinnissa tulisi toimia siten, että testamenttimääräykset voidaan aikanaan toteuttaa. Ensisijaisesti realisoidaan sellaista omaisuutta, mitä ei ole testa-

mentattu kenellekään. Erityisen tarkkana tulee olla erityistestamenttien osalta, jottei erityistestamenttimääräyksistä tule tyhjiä. (Heikkinen ym. 2003, 29, 32.)

5 YLEISEN EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄN HAASTEET

5.1 Päämies kuolinpesän osakkaana

5.1.1 Perimysjärjestys

Oikeus perintöön syntyy testamentin tai laillisen perimysjärjestyksen kautta. Lakimääräinen perimysjärjestys perustuu sukulaisuus-, avioliitto- tai ottolapsisuhteeseen. Lapsen ja vanhemman suhde tulee olla oikeudellisesti pätevä, jotta perintöoikeus syntyy. Perintöoikeus edellyttää perillisen elossa oloa perinnönjättäjän kuollessa tai että lapsi on siitetty ennen perinnönjättäjän kuolemaa ja lapsi syntyy myöhemmin elävänä. Perimysjärjestys on jaettu sukulaisuus suhteen perusteella kolmeen parenteeliin eli perintöluokkaan, jotka määräävät perimysjärjestyksen. (Aarnio, Kangas, Puronen & Rabinä 2011, 10–11; Kangas 2013, 398; PK 40/1965, 1:1 §.)

Rintaperilliset ja heidän perillisensä rajattomalla sijaantulolla kuuluvat ensimmäiseen parenteeliin, ja he ovat siten ensisijaisia perintöön oikeutettuja. Toiseen parenteeliin kuuluvat perinnönjättäjän vanhemmat sekä rajattomalla sijaantulolla heidän jälkeläisensä. Jos toisessa parenteelissa joku elää, jää perintö tälle. Jos kaikki he ovat kuolleet ja perittävältä on jäänyt veli- tai sisarpuolia, saavat he vanhempansa osan. Jos täyssisaruksiakaan ei ole, saavat veli- ja sisarpuolet koko perinnön. Kolmanteen parenteeliin kuuluvat isovanhemmat sekä heidän jälkeläisensä. Jos isovanhemmilla ei ole yhteisiä jälkeläisiä, perintö voi mennä mahdollisesti isovanhemman toisessa avioliitossa syntyneille lapsille eli perittävän ”täti- tai setäpuolelle”. Kolmannessa parenteelissa ei ole enää rajatonta sijaantulo-oikeutta, ja perintöoikeus ei siten ulotu enää serkkuihin. Parenteelit sulkevat toisensa pois. Perinnön mennessä ensimmäiseen parenteeliin toinen ja kolmas sulkeutuvat pois. Samoin perinnön mennessä toiseen parenteeliin kolmas sulkeutuu pois. Mikäli testamenttia ei ole ja kolmannessakaan pa-

renteelissa ei ole sukulaisia, menee perinnönjättäjän omaisuus valtiolle. On myös huomattava, että muu kuin Suomen kansalaisuus ei katkaise oikeutta perintöön. (Aarnio ym. 2011, 12; Kangas 2013, 408; PK 40/1965, 1:3 §, 2:1–3 §, 5:1 §.)

Leski perii puolisonsa testamentin perusteella tai, jos perinnönjättäjältä ei ole jäänyt ensimmäisen parenteeliin kuuluvia rintaperillisiä tai heidän jälkeläisiään. Silloinkin, kun perinnönjättäjältä jää rintaperillisiä tai puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, on leskellä oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Lesken saadessa perinnön, voivat ensiksi kuolleen aviopuolison sukulaiset vaatia perintöä lesken kuoleman jälkeen. Rintaperillisellä on kuitenkin aina oikeus vaatia lakiosaansa. Vaatimuksesta huolimatta leskelle on jätettävä hallintaan kodiksi sopiva asunto irtaimistoi- neen jakamattomana, jos lesken omasta omaisuudesta ei tällaista asuntoa löydy. Jos jaettu pesän omaisuus on muodostunut pääosin kotina käytetystä asunnosta, saa rintaperillinen omistusoikeuden lisäksi hallintaoikeuden vasta leskenkin kuoltua ja lesken hallintaoikeuden päätyttyä. (Aarnio ym. 2011, 11; Kangas 2013, 403–404, 448; Koponen 2015, 46–47; PK 40/1965, 3:1–1a §.)

Lesken ollessa edunvalvonnassa kodin hallintaoikeudesta ei voida luopua vastikkeetta, ellei päämies ole oikeustoimikelpoinen ja halua vapaaehtoisesti luopua hallintaoikeudestaan. Luopumisasiakirjaan olisi tilanteessa hyvä silti liittää vielä lääkärinlausunto päämiehen ymmärryskyvystä asiassa. (Holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015, 12; HolhTL 442/1999, 32.1 §.)

Rintaperillisiin voi kuulua aviolapsia, tunnustettuja lapsia (riippumatta heidän synnyin ajastaan), kihlalapsia tai ottolapsia. Ottolapsen asema voi kuitenkin olla erilainen riippuen lapseksiottamisen ajankohdasta ja ottovanhemman kuolinajankohdasta. Sijaantulo ei noudata ottolasten kohdalla ensimmäisen parenteelin sääntöä, jos ottovanhempi on kuollut ennen 1.7.2012 ja adoptio on tapahtunut ennen 1.1.1980. Tällöin ottolapsensuhde on pääsääntöisesti edelleen vanhan lain alaisuudessa ja kyse on heikosta adoptiosta. Ottolapsisuhde on saatettu siirtää tuomioistuimessa myös uuden lain alaisuuteen, jolloin siihen noudatetaan vahvan adoption sääntelyä. Heikon adoption alainen ottolapsi perii sekä biologiset vanhempansa sekä heidän sukulaisensa että ottovanhempansa, muttei kuitenkaan heidän sukulaisiaan. Tällöin myös ottolapsen biologinen rintaperillinen tulee tämän sijaan ottolapsen kuoltua, eli tämä on ot-

toisovanhempansa kuolinpesän osakas. Mikäli tilanne olisi se, että perinnönjättäjältä olisi jäänyt biologinen lapsi ja ottolapsi, ottolapsen lapset eli rintaperilliset olisivat oikeutettuja perintöön, kun taas biologisen lapsen kuoltua hänen ottolapsellaan ei olisi oikeutta perintöön heikossa adoptiossa. Sama koskee ottolapsen ottolasta. Heikossa adoptiossa saman perheen ottolapset eivät voi periä toisiaan, jos he eivät ole myös biologisia sisaruksia. (Aarnio ym. 2011, 13–18; AdoptioL 22/2012, 100 §; Kangas 2013, 401; Koponen 2015, 15.)

Uuden lain alaisuudessa oleviin ottolapsiin sovelletaan vahvan adoption sääntelyä. Vahvassa adoptiossa eli 1.1.1980 jälkeen tehdyissä adoptioissa, ottolapsi on rintaperillisen asemassa kuolinpesässä ja perimysjärjestyksessä. Perintöoikeus muuttui heikon adoption osalta 1.7.2012. Tämän jälkeen heikosti adoptoidut lapset rinnastetaan kuolinpesässä rintaperillisen asemaan, edellyttäen kuitenkin ottovanhemman kuoleen 1.7.2012 tai sen jälkeen. Lakimuutoksen jälkeenkin heikosti adoptoiduilla lapsilla on edelleen oikeus periä myös biologiset sukulaisensa. Nykyinen vahva adoptio katkaisee oikeudellisen suhteen biologiseen sukuun. Perheen sisäinen adoptio ei kuitenkaan katkaise oikeutta periä biologista vanhempaa ja tämän sukulaisia. Esimerkiksi toisen vanhemmista kuoltua, leski voi avioitua uuden puolison kanssa, joka adoptoi lapsen. Tällöin lapsella säilyy oikeus periä biologinen vanhempansa. (Aarnio ym. 2011, 18; Koponen 2015, 15; PK 40/1965, 6:10 §, 7:1 §, 7:3 §, 18:6 §.)

Kihlalapsi on kihlakumppaneiden tai sittemmin kihlautuneen parin lapsi, joka on siirretty ennen nykyisen isyyslain (700/1975) voimaantuloa 1.10.1976. Kihlalapsella on ollut sama asema kuin tunnustetullakin lapsella tai muulla rintaperillisellä. Suurin osa kihlaukseen perustuvista oikeusvaikutuksista on kuitenkin nykyisin kumottu, joten pesän osakkailla saattaa herätä epävarmuus kihlalapsen asemasta kuolinpesässä. Uuden 1.1.2016 voimaantulevan isyyslain (11/2015) mukaan perittävän kuoltua ennen 31.1.2012 on avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella rintaperillisen asema vain, jos isyys on vahvistettu asianmukaisesti. Perillisiä tulee kuitenkin pitää pesän osakkaana, vaikka oikeus perintöön olisikin riidanalainen. Kihlalapsen kohdalla tämä voi esittää todennäköisiä syitä väitteensä tueksi ja säilyä kuolinpesän osakkaana, kunnes kysymys oikeudesta perintöön on ratkaistu. (Aarnio ym. 2011, 115–116; IL 700/1975, 15.1 §; IL 11/2015, 67 §; Kangas 2013, 240, 400; PK 40/1965, 2:4 §.)

5.1.2 Pesänselvittäjän tai -jakajan hakeminen

Pesänselvittäjä on jäämistöoikeudellinen selvitysmies, eikä pesänselvittäjää voida määrätä elossa olevien avioero-ositukseen. Samaa henkilöä voidaan kuitenkin samalla hakea sekä pesänselvittäjäksi että – jakajaksi kuolinpesään. Pesänselvityksen tavoitteena on saattaa jäämistö jakokuntoon. Pesänselvittäjä eroaa pesänjakajasta sillä, että tämä voi ottaa kuolinpesän omaisuuden hallintaansa ja käyttää pesän puhevaltaa. Pesänselvittäjän hallintoa kuolinpesässä nimitetään viralliselvitykseksi. Osakkaat menettävät oikeutensa tehdä päätöksiä pesässä pesänselvittäjän määräämisen myötä. Pesänselvittäjä voi kuitenkin antaa valtakirjan pesän osakkaalle ja siten osakas voi ajaa kannetta, vaikka pesänselvittäjä kieltäytyisikin ajamasta kyseistä kannetta. Testamentin toimeenpanijalla on etuoikeus selvittäjämääräyksen saamiseen, ellei erityisiä vastasyitä ilmene. Edunvalvoja voikin ilman maistraatin lupaa pyytää pesänselvittäjää tai testamentin toimeenpanijaa toimimaan pesänjakajana. (Kangas 2013, 329, 426–427, 429, 432, 492; Koulu 2015; PK 40/1965, 19:1 §, 19:4.3 §, 19:13 §, 23:4.3 §.)

Pesänselvittäjällä ei ole erityistä velvollisuutta valvoa edunvalvonnan päämiehen etua, vaan etua valvoo viralliselvityksessä edunvalvoja. Pesänselvittäjän ryhtyessä omaisuuden realisointiin tai panttaukseen on hän juridisesti oikeustoimen osapuoli ja oikeustoimille ei tarvita maistraatin lupaa. Pesänselvittäjä voi ryhtyä oikeustoimiin joko osakkaiden suostumuksesta tai tuomioistuimen päätöksestä. Edunvalvoja vain antaa suostumuksensa pesänselvittäjälle ryhtyä toimiin. Edunvalvojan pitää suostumusta antaessaan arvioida päämiehen etu toimelle. (Holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015, 21; Kangas 2013, 216, 432; PK 40/1965, 19:13 §.)

Pesänselvittäjää voivat hakea kuolinpesän osakkaat yksin tai yhdessä ja tietyt muut tahot ilman erityisiä perusteluja. Osakas voi hakea pesänselvittäjää, vaikka hänen osakkuusasemansa olisikin riidanalainen. Pesänselvittäjää voidaan hakea jo selvitettyinkin pesään. Myös pesän tai perittävän velkoja tai tällaisesta velasta vastuussa oleva, voi hakea pesänselvittäjää. Velkoja ei voi kuitenkaan hakea pesänselvittäjää, jos velkojalla on saatavan turvaava vakuus tai osakkaat tarjoavat sellaista vakuutta. Velkojan onkin ennen hakemuksen tekemistä esitettävä kuolinpesälle maksuvaatimus kohtuullisella maksuajalla. Osakkaan perintöosuuden ollessa ulosmitattu, voi myös

ulosottomies hakea pesäselvittäjää ilman erityisiä perusteluja. (Kangas 2013, 426–427; Malinen henkilökohtainen tiedonanto 24.11.2015; PK 40/1965, 19:1.1 §, 19:2 §.)

Perustellusti pesäselvittäjää voivat hakea ne kenen oikeuden toteuttamiseksi pesäselvittäjän määrääminen on tarpeen. Tällaisia voivat lain mukaan olla legaatinsaaja, se kenellä on oikeus ajaa kannetta testamentin tarkoittemääräyksen toteuttamiseksi ja perintöosuuden luovutuksen saaja. Myös kuolinpesästä avustukseen oikeutetut, jotka eivät kuitenkaan ole kuolinpesän osakkaita, voivat hakea perustellusti pesäselvittäjää. Leskellä ei automaattisesti ole oikeutta hakea pesäselvittäjää, ellei tämä ei ole kuolinpesän osakas tai hänellä ole oikeutta saada avustusta pesästä. (Kangas 2013, 427–428; PK 40/1965, 19:1.1–2 §.)

Pesäselvittäjän hakemista kannattaa harkita suuremmissa pesissä tai pesissä, joissa on jotain ongelmallisia sekavuuksia. Pesäselvittäjällä on laaja yleisvaltuutus toimia pesän asioissa, ainoastaan osakkaiden hyvin henkilökohtaisten kanteiden ajaminen on rajattu valtuuksista pois. Tällaisia ovat testamentin moite tai peruuttaminen, lakiosan täydentäminen tai lesken antaman lahjan vaatiminen takaisin pesään. Kovin pienissä pesissä pesäselvittäjää ei kannata hakea, sillä virallisselvitys ei ole halpa keino ratkoa ongelmia. Pesäselvittäjän hakija on kuitenkin viime kädessä vastuussa pesäselvittäjän palkkioista ja kuluista, vaikka pesäselvityksestä aiheutuneet kulut ovatkin pesän velkaa. Pesällä ei kuitenkaan välttämättä ole varoja palkkion maksamiseen ja silloin vastuuseen kustannuksista joutuu pesäselvittäjän hakija tai yhteisvastuullisesti hakijat. (Kangas 2013, 429, 437; Lindholm 2012, 42; PK 40/1965, 18:5 §, 19:13 §, 19:20.1 §.) Pesän osakas tai osakkaat saattavat myös työllistää pesäselvittäjää kohtuuttomasti ja sen vuoksi pesäselvittäjän työmäärä moninkertaistuu ja samalla pesäselvityksestä aiheutuneet kustannukset kasvavat. Pesäselvittäjä ei voi osoittaa kustannuksia eniten työllistävälle osakkaalle erikseen, vaan kustannus on pesän, jos pesässä on varoja. (Koulu 2015.)

Pesäselvityksen jälkeen tulevat ositus ja perinnönjako ovat luvanvaraisia toimia ja edunvalvojan on haettava päämiehensä puolesta lupaa näille toimille, jos osapuolet pääsevät asiassa sopimukseen. Perinnönjaosta puhuttaessa kyse on sopimusjaosta ja osituksesta puhuttaessa sopimusosituksesta. Jos sopimukseen ei päästä, jako voidaan

vaihtoehtoisesti tehdä toimitusosituksena ja -jakona, jolloin jaon ratkaisee ja suorittaa käräjäoikeuden määräämä pesänjakaja. Toimitusjakoa voi vaatia yksikin osakas tai siihen voidaan joutua, jos jonkun pesän osakkaan kuolinpesäosuus on ulosmitattu tai perinnönjättäjä on kuollut ennen 1.12.1995 ja pesän osakkaana on jakohetkellä vajaavaltainen. (Holhustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015, 31; HolhTL 442/1999, 34.1 § kohta 9; Kangas 2013, 211, 330, 491; PK 40/1965, 23:3 §; Välimäki 2013, 141.) Ulosmittaus ei yleensä edellytä pesänjakajan määräystä, sillä ulosottoviranomainen antaa pääsääntöisesti suostumuksen sopimukselle, jos velalliselle tulevasta perintöosuudesta pystytään maksamaan ulosottovelat (Malinen henkilökohtainen tiedonanto 24.11.2015).

Pesänjakaja voi suorittaa kaikki osituksen ja perinnönjaon loppuunsaattamiseksi tarvittavat toimet. Pesänjakajan tavoitteena on pyrkiä saamaan aikaan sovinto osapuolten kesken. Toimitusjaolle ja -ositukselle ei enää tarvitse erikseen hakea lupaa, ellei jaettavana ole omaisuutta, jonka luovuttaminen edellyttää lupaa ja perinnönjaon toteuttamiseksi tarvitaan ulkopuolisia varoja (vastikkeellinen luovutus). Muussa tapauksessa lupa tulkitaan jo saaduksi tuomioistuimelta. Kuolinpesän omaisuuden laadulla ei ole merkitystä, vaan pesänjakajalla on toimivalta, vaikka omaisuuteen kuului kiinteistöjä. Pesänjakajan velvollisuutena on myös huolehtia vajaavaltai- sten ja edunvalvonnassa olevien päämiesten edun toteutumisesta perinnönjaossa. (HolhTL 442/1999, 34.1 § kohta 9; Kangas 2013, 211, 217; PK 40/1965, 23:7.1–2 §, 23:8.2 §.)

Holhooja oli alaikäisten lastensa puolesta tehnyt perinnönjaossa sopimuksen, jolla hän luovutti lastensa osuudet kuolinpesään kuuluneista maa- ja metsätalouskiinteistöistä eräälle toiselle osakkaalle tämän pesän ulkopuolisilla varoilla maksamaa rahakorvausta vastaan. Pesänjakaja hyväksyi perintökaaren 23 luvun 7 §:n nojalla sopimuksen lasten edun mukaisena. Kun kysymyksessä oli vastikkeellinen kiinteistön luovutus, oli siihen holhouslain mukaan saatava holhousoikeuden lupa. Ään. (KKO 1989:55.)

Pesänjakajan tehtäviin kuuluu avio-oikeuden alaisen ja siitä vapaan omaisuuden erottaminen toisistaan ja niiden arvostaminen, velkojen toteaminen ja kattaminen, vastikkeiden edellytysten tutkiminen ja ratkaiseminen, asiakirjojen kuten testamenttien,

avioehtosopimuksen tai ositussopimuksen tulkinta ja ositussopimuksen kohtuullistaminen. Pesänjakaja voi myös kohtuullistaa avioehtosopimusta, jos siitä tehdään vaatimus. Avioehtosopimuksen kohtuullistamiskannetta ei ole mahdollista nostaa ennen ositusta tai erottelua. (AL 234/1929, 103b §; Kangas 2013, 335.) Pesänjakaja voi ratkaista kaikki muut testamenttia koskevat riidat paitsi testamentin moitteen (Aarnio & Kangas 2010, 580). Toimitusosituksen kulut maksetaan kuolinpesän varoista, mutta toimitusjaon osapuolet vastaavat viime kädessä henkilökohtaisesti kuluista. Toimitusosituskirjan ja -jakokirjan allekirjoittaa pesänjakaja yksin. Osakkaiden hyväksyessä osituksen, he allekirjoittavat hyväksymistä osoittavan klausuulin. (Kangas 2013, 332; PK 40/1965, 23:4.4 §, 23:9 §.)

Edunvalvojan onkin syytä tarkoin harkita tapauskohtaisesti kannattaako pesänselvittäjää tai – jakajaa lähteä hakemaan ja onko se päämiehen edun mukaista. Tähän ei voi antaa muuta yleispätevää neuvoa, kuin edunvalvojan velvollisuuden ratkaista asiat päämiehensä parhaan mukaisesti. Tutkimuksestakin kävi ilmi edunvalvojen hakevan pesänselvittäjää esimerkiksi ongelmanratkaisukeinona riitaisiin pesiin tai pesiin, joiden varallisuus oli mittava. Pesänselvittäjän hakeminen varmasti jääkin usein ainoaksi vaihtoehdoksi, jos minkäänlaiseen yhteisymmärrykseen ei osakkaiden kesken päästä ja luottamusta puolin ja toisin ei ole, eikä saavuteta. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että pesänselvittäjän kustannuksia ei koettu välttämättä kovin kalliiksi, kun huomioitiin tällöin kustannuksista pois jäävät maistraatin lupamaksut.

Maistraatin lupamaksu voi olla osituksessa ja perinnönjaossa jopa 435,00 euroa ja lupahakemuksissa 180,00 euroa hakemukselta. Vastaavasti edunvalvoja perii omana palkkionaan luvan hakemisesta vielä 200,00 euroa hakemukselta ja lisämaksuna osituksesta, erottelusta ja perinnönjaosta jopa 600,00 euroa. Tämän lisäksi edunvalvoja voi periä vielä erityiskorvauksena käytetyistä työtunneista oikeusavun tuntiveloituksen mukaisesti 110,00 euroa tunnilta tai alueen keskimääräisen lakimiespalkkion verran. (HolhTL 442/1999, 44.2 §; Maistraatin verkkosivut 2015; Valtioneuvoston asetus edunvalvojan palkkion suuruudesta 696/2012, 4 §; Valtiovarainministeriön asetus maistraattien suoritteiden maksuista vuosina 2015 ja 2016 1151/2014, 3 §; Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2015, 3.)

Pesänselvittäjän tai -jakajan toimiin kuuluessa paljon luvanvaraisia toimia, ei kustannus pesänjakajan palkkioista tule välttämättä päämiehelle kalliiksi ja silloin saattaa pesänselvittäjän hakeminen olla hyvinkin päämiehen edun mukaista. Edunvalvojan omasta osaamisesta riippuen voi olla muissakin asioissa päämiehen edun mukaista palkata oikeusavustaja, lakimies tai asianajaja erityisosaamista vaativiin tehtäviin etenkin, jos edunvalvoja perii omasta työstään saman tuntiveloituksen kuin oman alansa asiantuntija.

Pesänselvittäjää ja pesänjakajaa haetaan siitä käräjäoikeudesta, jonka tuomiopiirissä perinnönjättäjällä oli kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Hakemus voidaan toimittaa oikeuteen tai sen kansliaan. (PK 40/1965, 19:10 §; OK 4/1734, 10:17 §.) Pesänselvittäjäksi voidaan määrätä henkilö, jolla on taito suoritettavaan tehtävään ja joka siihen suostuu. Kuolinpesän osakaskin voidaan määrätä erityisestä syystä ja muiden osakkaiden suostumuksesta pesänselvittäjäksi. (PK 40/1965, 19:4.1–2 §.) Käytännössä pesänselvittäjinä toimivat lähes poikkeuksetta perhe- ja perintöoikeuteen erikoistuneet asianajajat (Kangas 2013, 428). Hakemuksessa ilmoitetaan mitä hakemus koskee, hakijan tiedot, kuolinpesän osakkaat sekä testamentin toimeenpanija, jos sellainen on erikseen määrätty. Mikäli toimeenpanijaa ei ole liitetään hakemukseen etukäteen hankittu suostumus ehdotettavalta pesänselvittäjältä. Hakemuksessa on ilmoitettava myös osakkaiden ja mahdollisen toimeenpanijan kotipaikka. Perunkirjoituksen ollessa toimitettu on liitteenä toimitettava oikeaksi todistettu ote perukirjasta. (Järvensivu, Kalliala, Kolppanen, Kyläkallio, Lampenius & Uotila 2008; PK 40/1965, 19:3–4 §, 23:4 §.)

5.1.3 Kuolinpesän yhteishallinto

Kuolinpesän selvityksen jälkeen, mutta kuolinpesän ollessa jakamatta, on kuolinpesä osakkaiden sopimuksettomassa yhteishallinnossa. Kuolinpesän yhteishallinto tarkoittaa, että sen osakkaat kaikki yhdessä ja yksimielisesti päättävät kuolinpesän asioista. Osakkaiden jako-osuudella ei ole merkitystä oikeuteen osallistua yhteishallintoon. Osakkaat voivat osallistua kuolinpesän hallintoon henkilökohtaisesti tai valtuuttaa jonkun käyttämään puhevaltaansa kuolinpesässä. Edunvalvoja valvoo päämiehensä etua ja oikeuksia yhteishallinnon aikana. Mikäli päämiehen toimintakelpoisuutta ei

ole rajoitettu ja hän ymmärtää kuolinpesässä tehtävien päätösten merkityksen, voi päämies itsekin toimia kuolinpesän hallinnossa ja edunvalvoja toimii lähinnä vain tukena. Kuolinpesän yhteishallinto päättyy lainvoimaiseen perinnönjakoon. Jaon jälkeen kuolinpesän omaisuus siirtyy lopullisesti osakkaiden yksityiseen varallisuuteen kuuluvaksi omaisuudeksi ja kuolinpesä lakkaa olemasta tämän jälkeen. (Heikkinen ym. 2003, 53–54; Kangas 2013, 423; PK 40/1965, 18:2.1 §; Tornberg & Kuuliala 2015, 496, 498.)

Kuolinpesän osakkaiksi lasketaan kaikki perintöön oikeutetut, toissijaiset perilliset (ensiksi kuolleen puolison perilliset, jotka ovat kuitenkin vasta lesken kuolinpesän osakkaita), yleistestamentin saajat, mahdollisesti leski sekä entinen puoliso silloin, kun ositus on toimittamatta ja jommallakummalla tai molemmilla on ollut avio-oikeus toisen omaisuuteen. Jonkun kuolinpesän osakkaan kuoltua tulee tämän sijaan hänen kuolinpesänsä. (Kangas 2013, 422–423; PK 40/1965, 18:1 §.) Leski voi olla kuolinpesän osakas kolmella eri perusteella silloin, kun rintaperillisiä ei ole, leski on yleistestamentin saaja tai, kun jommallakummalla puolisoista on avio-oikeus toisen omaisuuteen (Koponen 2015, 15). Perillisen katsotaan olevan pesän osakas silloinkin, kun hänen oikeutensa on riidanalainen (PK 40/1965, 18:1.2 §).

Luvanvaraiset toimet säilyvät myös kuolinpesässä luvanvaraisina, vaikka pesänjakaja olisikin määrätty toimittamaan perinnönjako. Kyseessä on tällöin kuolinpesän luvanvaraiset yhteishallintotoimet. Osakkaiden halutessa myydä kuolinpesän omaisuutta luvanhankkimisvelvollisuutta ei voida kiertää valtuuttamalla pesänjakaja toimimaan osakkaiden puolesta realisoinnissa. Pesänjakaja voi ryhtyä vain välttämättömään omaisuuden realisointiin tuomioistuimen päätöksellä. Tällöin lupaviranomaisena toimii käräjäoikeus ja luvat eivät ole luonteeltaan edunvalvontaoikeudellisia. Irtainta voidaan kuitenkin realisoida ilman maistraatin lupaa, mutta ei ilman edunvalvojan suostumusta. Oikeustoimiin tulee olla kuolinpesän osakkaiden keskinäinen yhteisymmärrys ja päätös. (HolhTL 442/1999, 34.1 §; Kangas 2013, 209–210, 216.) Maistraatin lupapäätöksiin ei ole pesän osakkailta valitusoikeutta. Luvassa katsotaan olevan asianosaisina vain päämies ja edunvalvoja. (HLL 586/1996, 6.1 §; Holhouston kehittämissuostusryhmän kannanotot 2015, 8.)

Yhteishallinnon aikana osakkaat ratkaisevat esimerkiksi kuinka omaisuutta hoidetaan, kuinka velat ja maksut hoidetaan tai miten saatavien perinnän ja vuokrasopimuksen irtisanomisen osalta menetellään. Joissain tapauksissa tulee kyseeseen tehdä tai vaatia nimenomainen sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta. Sopimuksessa voidaan määritellä pesän omaisuuden käyttöä, tuoton jakoja ja kustannusten korvauksia. Sopimuksessa tulee olla kaikkien osakkaiden edustettuina. Sopimuksen osapuolina voivat myös olla perintöosuuden luovutuksensaaja tai ulosmittausvelkoja. Sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta vaatii maistraatin luvan. (Heikkinen ym. 2003, 85; HolhTL 442/1999, 34 § kohta 8; Kangas 2013, 424–425; PK 40/1965, 18:2.1 §, 24:1.1 §.)

Edunvalvojan kannalta on merkityksellistä, että sopimus voi muodostua suullisesti-kin osakkaiden käyttäytymisen perusteella (Kangas 2013, 425). Tällainen suullisesti muodostunut sopimus voi olla hankala lupamenettelyn kannalta, kun edunvalvojalla tulisi olla maistraatin lupa solmia sopimus yhteishallinnosta. Suulliseen sopimukseen liittyy myös oikeusturvariski ja sopimus yhteishallinnosta on aina tehtävä kirjallisesti, kun kuolinpesän osakkaisiin kuuluu edunvalvonnan päämies. Kyseessä ollessa luvanvarainen toimi, tulee sopimuksen siten olla myös päämiehen edun mukainen. (Tornberg & Kuuliala 2015, 498–499.)

Sopimuksettoman tilan pitkäaikaisen keston riskinä tuon esiin erään vastaajan kertomuksen. Hän kertoi päämiehensä olevan osakkaana jakamattomassa kuolinpesässä, jossa on useita osakkaita ja pesän omaisuus koostuu suuresta kiinteistöstä. Sopimusta yhteishallinnosta ei ole. Edunvalvoja oli saanut eräänä päivänä puhelun, jossa kerrottiin yhden osakkaista rakentaneen omin lupineen mökin kuolinpesän omistaman kiinteistön järvenrantaan jo pari vuotta sitten. Kyseinen osakas oli sitä mieltä, että hän oli vainajalle läheisin sukulainen ja hänellä oli siten etusijainen oikeus valita kiinteistöltä mökilleen paras paikka. Osakas ei ollut siten kysynyt muilta osakkailta lupaa ja koki, ettei yleisellä edunvalvojalla ole mitään oikeutta sekaantua koko kuolinpesän asioihin.

5.1.4 Kuolinpesän riitaisuudet

Oikeuskirjallisuus ei tarjoa kuolinpesän riitaisuuksien ratkaisuun oikeastaan muuta keinoa kuin riitelyn tuomioistuimessa tai pesänselvittäjän tai – jakajan hakemisen. Jos kuolinpesän osakkaat eivät halua hakea pesänjakajaa, voivat he saattaa riitansa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Henkilösuhteiltaan hyvin riitaisissa pesissä saattaa olla kannattavaa hakea ensin pesänselvittäjää ja vasta myöhemmin toinen henkilö pesänjakajaksi. Selvitys tulee tällöin suoritettua omana prosessinaan ja perinnönjako suoritetaan erikseen toisen henkilön toimesta. (Aarnio & Kangas 2010, 448, 451.) Tämä vaihtoehto ei ehkä kuitenkaan ole edunvalvonnan päämiehelle edunmukaisin ratkaisu sen tuomien lisäkustannusten vuoksi.

Pesänjakaja tulee yleensä riitaiseen kuolinpesään hyvin jännittyneeseen tilanteeseen ja hänenkään työnsä ei ole kovin kiitollista (Ilveskero 2011). Pesänjakajat kokevat omaisuuden ositusten aiheuttavan pahimmat erimielisyydet osapuolten välillä (Aarnio & Kangas 2010, 450). Yhteisomistukseen jäävät kiinteistöt on koettu erityisen riitaherkäksi omaisuuslajiksi. Kuolinpesän kiinteistöille, asunnoille ja arvoesineille on kuitenkin helppo määrittää käypäarvo. Sukulaiset saavat keskenään myös isoja riitoja aikaiseksi arvottomankin irtaimen jakamisesta. Irtaimiston jakamisessa voikin usein tulla kyseeseen järjestää sisäisiä huutokauppoja ja arvontoja tai irtaimisto voidaan luetteloida ja määrittää esineille arvo. Esineet sitten jaetaan jako-osuuksien mukaisesti osakkaiden kesken. (Heiskanen 2011.)

Urpo Kankaan näkemyksen mukaan (2013, 328) suomalaiset ovat kuitenkin sovinnollista tai ainakin sovintoon taivuteltavaa kansaa, kun tutkitaan pesänjakajan toimista tehtyjä moitteita. Vuonna 2012 pesänjakajien ratkaisut jäivät voimaan lähes 90 prosenttisesti, vaikka mukaan laskettiin myös ositusratkaisuja koskevat moitteet, joiden osuus oli suurempi kuin perinnönjakojen moitteiden. Osa näistä moitteista, jotka viedään tuomioistuimen käsiteltäväksi johtuvat tutkitusti asianosaisten joko diagnosoituista tai diagnosoimattomista paranoian taudinkuvista. Pesänjakajan toimia moititaankin loppu viimein melko vähäisesti. Tämä osoittaa mielestäni hyvin, että riitaiseen kuolinpesään voi olla kannattavaa hakea pesänjakajaa jo varhaisessa vaiheessa, kun havaitaan riidan eskaloituvan.

Yleisen edunvalvojan yrittäessä tulla toimeen riitaisen kuolinpesän osakkaiden kanssa ja päättäessä olla hakematta pesänjakajaa voi osakkaiden kanssa kommunikointiin koittaa noudattaa ohjeita mielenterveysongelmaisen tai surutyötä tekevän henkilön kohtaamisesta. Nämä aihepiirit menevät kuitenkin tämän työn ulkopuolelle. Tuon silti esiin muutaman periaatteen, joita kommunikoinnissa kannattaa noudattaa, kuten toisen ihmisen kohtaaminen ihmisenä ja tämän kunnioittaminen, yhdenvertaisuus, avoimuus ja rehellisyys (Hietaharju & Nuuttila 2010, 80–81). Itse kysyin aikanaan neuvoa hautausoimistosta, kuinka kohdata surutyötä tekevä omainen. Neuvoksi sain keskustella asioista vilpittömästi ja teeskentelemättä, olemalla aidosti oma itseni. Jos osanottoa suruun ei tunnu tilanteessa luontevalta sanoa, voi antaa myötätuntoa omaisten jaksamiseen surutyössä. Surutyötä tekevälle ei kannata sanoa mitään sellaista, mikä ei tunnu itsestä luontevalta. Ei ole suositeltavaa esimerkiksi keksiä vainajasta kaunista sanottavaa, jos tätä ei ole oikeasti tuntenut.

5.2 Päämiehen kiinteä omaisuus

5.2.1 Kiinteistökaupan purku ja pätemättömyys

Kiinteistökauppa voidaan purkaa, jos virhe on ollut olennainen, eikä virhettä voida kohtuullisessa ajassa kohtuullisin kustannuksin poistaa. Kiinteistö pitää pystyä myös palauttamaan myyjälle ja vastaavasti myyjän pitää pystyä palauttamaan kauppahinta ostajalle. Havaitusta virheestä on ilmoitettava kohtuullisessa ajassa, yleensä kuitenkin viiden vuoden kuluessa. Ehdoton takaraja purkukanteen vireille laittamiselle on 10 vuotta hallinnan luovuttamisesta. Virhettä arvioidaan sen kokonaismerkityksen kannalta, eikä se edellytä myyjän tuottamusta. Virheitä voivat olla maakaaren (540/1995) mukaan laatuvirhe ja vallintavirhe. Laatuvirhe on tyypillisesti rakennuksen rakenteellinen virhe tai vaurio. Vallintavirhe on kiinteistöä rasittava sivullisen oikeus, kuten rakennuskielto tai käyttöoikeus. Jos virhettä ei voida poistaa, voi kyseeseen tulla kaupan purku edellytyksellä, että rahallinen korvaus ei kompensoi vahinkoa. Kaupanpurun yhteydessä voi vaatia vahingonkorvausta muiden paitsi salaisenvirheen perusteella. Myyjän vahingonkorvaus edellyttää tuottamusta. Myyjällä ei täten ole velvollisuutta korvata vahinkoa, jos tämä ei tiennyt virheestä tai pitänytkään siitä tietää. Vahingonkorvaus voi koskea virheiden tai puutteellisuuksien korjaami-

sesta aiheutuneita korjauskustannuksia ja erilaisia kulu- ja häittakorvauksia. (Hoffrén 2013, 232–233; Jokela, Kartio & Ojanen 2010, 169–171, 184–185; MK 540/1995, 2:17 §, 2:18.2 §, 2:19.2 §, 2:25 §, 2:32 §, 2:34 §.)

Oikeustoimesta saattaa puuttua myös yleinen pätevyysedellytys, eli sopijapuolelta puuttuu oikeustoimikelpoisuus, oikea tahdonmuodostus tai – ilmaisu, hyväksyttävä päämäärä oikeustoimeen tai oikeustoimelta oikea muoto. Näiden kaikkien edellytysten tulee täytyä, jotta kiinteistökauppa oikeustoimena on pätevä. Esimerkiksi erehdyttämällä vanhusta petollisella viettelyllä tai kunnianvastaisella ja arvottomalla menettelyllä, kauppaa rasittaa yleinen pätemättömyysperuste. Maakareen sovelletaankin lain varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929) eli oikeustoimilain säännöksiä koskien oikeustoimen pätemättömyyttä. (MK 540/1995, 2:1 §; OikTL 228/1929, 28–33 §; Tepora, Kartio, Koulu & Lindfors 2010, 381, 383.) Korkeimman oikeuden ratkaisussa oli kiinteistön ostaja petollisesti vietellyt myyjän tekemään kiinteistökaupan. Kaupan jälkeen ostaja oli myynyt kiinteistön edelleen. Ensimmäisen myyjän kanne kiinteistökaupan julistamisesta mitättömäksi hyväksyttiin myös myöhempää ostajaa vastaan, vaikka tämä oli ollut vilpittömässä mielessä. (KKO:1955-II-134.)

Erityisesti edunvalvojan työn kannalta oleellinen on päämieheltä puuttuva oikeustoimikelpoisuus. Kiinteistökaupan tekeminen edellyttää tekijältään oikeustoimikelpoisuutta, eli tekijän tulisi ymmärtää tällöin tekemänsä oikeustoimen merkitys ja siihen liittyvät velvoitteet. Mikäli kaupantekijä ei ole kaupantekohetkellä ymmärtänyt esimerkiksi edes omistavansa taloa tai dementoitunut henkilö on myynyt reilusti alihintaan asuntonsa, kauppaa rasittaa oikeustoimikelpoisuuden puuttumisesta aiheutunut pätemättömyys. (Kangas 2013, 178.) Korkeimman oikeuden ratkaisussa ostajat olivat tienneet ostamansa tilan arvon olevan kauppahintaa monta kertaa arvokkaampi. Myyjä oli kauppaa tehtäessä vanhuudenheikkoutensa ja muistamattomuutensa takia ollut sellaisessa mielentilassa, ettei hän ollut voinut valvoa kaupassa etuaan. Ratkaisussa kauppa julistettiin mitättömäksi. (KKO:1950-II-471.)

Pätemättömyyteen vetoamistapaa ei ole säännelty. Tällainen asia voidaan ratkaista oikeudenkäynnissä, missä kauppa voidaan julistaa pätemättömäksi. Edunvalvojan tehtävänä on tällöin nostaa riita-asian kanne ja vaatia oikeustoimen julistamista pä-

temättömäksi päämiehensä puolesta. Kanne nostetaan toimittamalla kirjallinen haastehakemus kärjäoikeuden kansliaan. Oikeuspaikkana toimii vastaajan yleinen oikeuspaikka tai kiinteistön sijaintikunnan tuomiopiirin kärjäoikeus. Määräaikaan pätemättömyyteen vetoamiselle ei ole. Edunvalvoja voi siten vedota pätemättömyyteen päämiehen jo ennen edunvalvontaa tekemässään kaupassa. Oikeustoimen hyväksyntä luonnollisesti katkaisee oikeuden vedota pätemättömyyteen. (Kangas 2013, 178–179; Oikeushallinnon verkkosivut 2015; OK 4/1734, 5:1.1 §, 10:1 §, 10:8 § kohta 5; Välimäki 2013, 110, 138.) Kärjäoikeus tiedottaa maanmittauslaitosta kirjaamisviranomaisena vireillä olevasta pätemättömyyskantesta, siitä edunvalvojan ei tarvitse huolehtia (MK 540/1995, 6:13 §).

Korkeimman oikeuden ratkaisussa julistettiin kauppa mitättömäksi, kun oli näytetty toteen, että kiinteistönsä myynyt henkilö oli ollut kaupan tehdessään vanhuudenheikkouden takia kykenemätön oikein ymmärtämään päätettyä kauppaa ja sen välittömiä seurauksia. Myyjä oli noin kaksi kuukautta ennen holhottavaksi julistamistaan tehnyt kiinteistökaupan. (KKO:1938-II-592.)

Pätemättömyyskanteen nostamista arvioitaessa tulee huomioida asian näyttö ja todellisten oikeusvaikutusten laatu (Välimäki 2013, 138). Tapauskohtaisesti tulee harkittavaksi myös täyttääkö teko petoksen tunnusmerkit ja tulisiko asia siten viedä poliisitutkintaan. Edunvalvojalla on tällöin velvollisuus tehdä päämiehensä puolesta rikosilmoitus asiassa. (HolhTL 442/1999, 29.1 §; RL 39/1889, 36:1.1 §.)

5.2.2 Kiinteistön yhteishallinto

Kiinteistön yhteishallinnosta säädetään laissa eräistä yhteisomistussuhteista (180/1958) eli yhteisomistuslaissa. Yhteisomistuslaki on tahdonvaltaista oikeutta ja siitä voidaan keskinäisin sopimuksin poiketa. Yhteisomistuksen onnistuminen edellyttääkin hyvää yhteistyökykyä ja kykyä sopia täydentävistä ehdoista yhteisomistuksessa. Kiinteistön yhteisomistajien keskinäinen sopimus kiinteistön hallinnasta voidaan kirjata kiinteistörekisteriin erityisenä oikeutena, jolloin se näkyy kiinteistön rasisitustodistuksessa ja sopimus tulee turvatuksi. Siten sopimus on tehtävä kirjallisesti. Sopimuksen kirjaamisen jälkeen osakkaat voivat hakea omalle osuudelleen myös

kiinnitystä. Kiinteistön kaupassa kauppakirjaan tai lahjakirjaan otettu ehto edelleen luovuttamisesta on pätemätön, samoin kiello panttauksesta, erityisoikeuden perustamisesta tai muu vastaava rajoitus. Ilman sopimusta yhteisomistaja saa pääsääntöisesti vapaasti määrätä omistussuhteestaan, kuten toisia kuulematta luovuttaa osuutensa maakaaren säätämin tavoin. Yhteisomistus voi myös purkautua kokonaan luovutusten seurauksena. Muilla yhteisomistajilla ei ole etuosto-oikeutta tai muutoinkaan valtaa estää luovutusta, ellei sopimuksessa ole toisin sovittu. Yhteisomistusosapuolen osuutta ei voida kuitenkaan ulosmitata ilman muiden osakkaiden suostumusta, ja yhteishallinnon ollessa kirjattu ei ulosmittausta voida tehdä edes osakkaiden suostumuksesta. (EYL 180/1958, 1 §, 3 §; Maanmittauslaitoksen verkkosivut 2015; Mikkola 2008, 4, 26, 28–29, 34, 92; MK 540/1995, 2:11 §, 3:7 §, 4:2.1 §, 14:3 §, 14:9.2 §, 16:2.3 §; Niemi 2012, 409; UK 705/2007, 4:73 §.)

Yhteisomistajien välisten ristiriitojen ratkaisemiseksi voi harkita yhteisomistustlain toimitusmiessäännöksiin turvautumista. Uskotun miehen hakeminen ei silti välttämättä edellytä riitaisuutta yhteisomistuksessa. Uskotun miehen voi pyytää hallinnoimaan tai purkamaan yhteisomistussuhteen. Yleisempää on, että riitatilanteessa hankitaan uskottu mies purkamaan yhteisomistus. Ensisijaisesti jokaisella on kuitenkin oikeus saada oma osansa erotetuksi yhteisestä omaisuudesta. Kiinteistön kohdalla yhteisomistuksen purkaminen omaisuuden myynnin kautta onkin mahdollista vain, jos kiinteistöä ei voida muulla tapaa jakaa osapuolille. Jokaisella yhteisomistuksen osapuolella on yhtäläinen oikeus hakea uskottua miestä. Uskottuna miehenä voi toimia siihen kykenevä henkilö, joka voi olla myös yksi yhteisomistajista. Uskotun miehen ja mahdollisen myynnin kustannuksista vastaavat yhteisvastuullisesti omistajat osuuksiensa mukaisessa suhteessa. (EYL 180/1958, 9.2 §, 13 §, 15 §; Mikkola 2008, 46–47, 56; Niemi 2012, 408.)

Turun hovioikeuden ratkaisussa (2009:1) oli haettu uskottua miestä purkamaan riittävä yhteisomistussuhde myymällä yhteisesti omistetut kiinteistöt. Yksi yhteisomistajista vastusti yhteisomistuksen purkamista ja oli tuomioistuimessa kieltänyt kiinteistöjen jakamisen tai myymisen. Hakemus uskotun miehen määräämisestä hylättiin, koska asiassa ei ollut selvitetty oliko tilojen jakaminen kiinteistönmuodostamistoimituksessa mahdollista tai, että jakaminen aiheuttaisi suhteettoman kalliita

kustannuksia eikä myöskään sitä, että jakaminen alentaisi omaisuuden arvoa huomattavasti.

Uskottua miestä haetaan hakemusasiana käräjäoikeuden kansliasta riita-asian toimivaltasäädösten mukaisesta tuomioistuimesta (Linna 2012, 50). Uskottua miestä voi siten hakea kenen tahansa yhteisomistajan kotipaikan tuomiopiirin käräjäoikeudesta tai kiinteistön sijaintikunnan mukaan toimivaltaisesta käräjäoikeudesta. Edunvalvonassa olevan päämiehen suojaamiseksi on yhteisomistussuhteissa säädetty, että yhteisomistuksen koskiessa kiinteistöä ja sen yhteisomistuksen purkamiseksi myynnin tullessa kyseeseen, on tuomioistuimen määrättävä alin myyntihinta kiinteistölle. Tällöin myynnille ei tarvitse erikseen anoa lupaa maistraatilta. (EYL 180/1958, 10 §; HE 146/1998; HE 70/2008 vp; OK 4/1734, 8:1 §, 10:8.1 §, 10:10.3 §.)

Halkominen on myös vaihtoehto yhteisomistussuhteen purkamiseksi, tosin harvinaisempi sellainen. Kiinteistön halkominen on lisäksi edunvalvojalle lupavapaatoimi, koska halkomisessa on kyse jo entuudestaan omistetun omaisuuden jakamisesta. Halkomistoimituksen lähtökohtana voi olla kiista siitä kuinka kiinteistö jaetaan määräloiksi. Halkominen on siten toimitus, jossa määräosan omistusoikeus kohdennetaan tai täsmennetään. Jokaisella yhteisomistussuhteen osapuolella on oikeus hakea yksin ja vain oman lainhuudatetun omistussuhteensa halkomista. Halkomisen jälkeen ei tarvitse hakea enää uutta lainhuutoa, vaan vanha lainhuuto kohdistetaan uuteen tilaan. Halkominen on kuitenkin lohkomista kalliimpi ja hitaampi toimenpide, mutta halkominen saattaa olla kannattavaa etenkin arvokkaiden kiinteistöjen osalta. Halkomisen lopputulos on usein oikeudenmukaisempi kuin yhteisomistajien tekemän jakosopimuksen lopputulos. Jakamattomaan kuolinpesään kuuluvaa kiinteistöä ei voida kuitenkaan halkoa, vaan perinnönjako on suoritettava ensin. (KML 554/1995, 47.1 §, 48 §; Kangas 2013, 201; Maanmittauslaitoksen verkkosivut 2015; Mikkola 2008, 57–58.)

5.2.3 Käyttöoikeuden haltijan kuluvastuu

Testamentilla tai lesken hallinto-oikeuden perusteella saadun käyttöoikeuden haltija saa käyttää ja hyödyntää käyttöoikeuden alaista omaisuutta, sen luonteen edellyttä-

mällä tavalla, kuten asua kiinteistöllä. Käyttöoikeuden haltija saa yleensä omaisuudesta saadun tulon ja vastaavasti vastaa siitä aiheutuvista kuluista. Kyseessä ollessa esimerkiksi metsäkiinteistö saa käyttöoikeuden haltija hakkauttaa hallintaoikeutensa aikana metsää metsätalouden periaatteiden (metsänhoitosuunnitelman) mukaisesti ja pitää siitä saadun tulon, ellei tätä oikeutta ole erikseen testamentissa rajoitettu. Omaisuuden arvo voi tällaisissa tilanteissa oleellisesti laskea omistajan haitaksi. Omaisuuden pääomahyöty, kuten omaisuuden arvonnousu kuuluu kuitenkin pääsäännön mukaan omistajalle. Haltijalle kuuluu vuotuista kasvua vastaava tuotto. Pääsääntöisesti käyttöoikeuden haltijan tuleekin toimissaan huomioida omistajan etu ja oikeus. Käyttöoikeuden haltija ei saa tahallisesti tai tuottamuksellisesti vähentää omaisuutta ja omaisuus tulee säilyttää omistajan varalle. Omistajalla on oikeus vahingonkorvaukseen, jos käyttöoikeuden haltija tahallaan tai huolimattomuudellaan aiheuttaa vahinkoa omaisuudelle. (Kolehmainen & Rabinä 2012, 128–130; Malinen henkilökohtainen tiedonanto 24.11.2015; Mikkola 2008, 45; PK 40/1965, 12:3 §, 12:9.2 §.)

Käyttöoikeudenhaltijan toimiessa vastoin velvoitteitaan ja omistajan oikeutta esimerkiksi tarvelemällä kiinteistöä, voi tuomioistuin velvoittaa käyttöoikeudenhaltijan asettamaan omaisuudesta vakuuden tai määrätä uskotun miehen hallitsemaan omaisuutta. Uskotun miehen tehtävänä on tällöin turvata omistajan etu yhteishallinnossa. Uskotun miehen määräämisenkin ollessa riittämätön keino turvaamiskeinona, saataan vasta viimekätisenä keinona käyttöoikeudenhallinta sivuuttaa. (Mikkola 2008, 46; PK 40/1965, 12:9 §.)

Käyttöoikeus on henkilökohtainen ja sitä ei voida edelleen luovuttaa, ellei testamentissa ole toisin määrätty (PK 40/1965, 12:4.1 §). Yleensä on kuitenkin mahdollista, että käyttöoikeuden haltija voi vuokrata käyttöoikeuden alaisen omaisuuden kolmannelle. Toimella ei saa kuitenkaan loukata testamentin tekijän tarkoitusta. Siten hyvin pitkäaikaista vuokrasopimusta ei voida pitää hyväksyttävänä. (Kolehmainen & Rabinä 2012, 131–132.) Esimerkiksi 50 vuoden vuokrasopimuksen laatimisella koetellaan jo luovutuskiellon ja sallitun vuokra-ajan rajoja. Tällöin käyttöoikeuden haltija saattaa ylittää oikeutensa ja asian voi antaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. (Mikkola 2008, 44.)

Omaisuuuden omistajallakin on vastuita käyttöoikeuden haltijaan nähden. Käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei saa luovuttaa, pantata tai muulla tavoin määrätä siitä ilman käyttöoikeuden haltijan suostumusta, ellei testamentissa ole erikseen annettu lupaa esimerkiksi panttaukselle. Muulla tavoin määrääminen voi tarkoittaa metsän hakkauttamista tai huoneiston vuokrausta. (Kolehmainen & Rabinä 2012, 132; PK 40/1965, 12:6.1–2 §.)

Käyttöoikeuden haltijan tulee vastata käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tarpeellisista kuluista sen tuottamalla tuotolla (PK 40/1965, 12:3.2 §). Tuotto ei kuitenkaan välttämättä riitä kulujen kattamiseen ja tällöin käyttöoikeuden haltijalle saattaa muodostua oikeus realisoida omaisuutta. Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden kulut voidaan jakaa kuluihin, joiden kattamiseksi voidaan tarvittaessa realisoida käyttöoikeuden alaista omaisuutta tai vaatia kustannusten korvaamista omistajalta sekä kuluihin, joista vastaa käyttöoikeuden haltija omilla varoillaan. Tällainen jaottelu ei ole kuitenkaan silloin tarpeen, kun tuotto riittää kattamaan kulut. Omistajatahon vastuu on viimekätinen käyttöoikeuden haltijaan nähden. Olisi kohtuutonta edellyttää omistajan maksavan kaikki kulut, käyttöoikeuden haltijan nauttiessa tuoton. (Kolehmainen & Rabinä 2012, 134; Mikkola 2008, 44.)

Kulut voidaan vielä jakaa esineoikeuden periaatteiden mukaisesti tarpeellisiin, hyödyllisiin ja ylimääräisiin kuluihin. Tarpeelliset kulut ovat välttämättömiä omaisuuden arvon ja käytön kannalta, kuten vuotavan katon korjaaminen. Hyödyllisiä kustannuksia voivat olla omaisuuden arvoa ja käyttöominaisuuksia parantavat kulut, kuten keittiöremontti ilman välttämätöntä tarvetta. Ylimääräisiä kustannuksia puolestaan ovat käyttöoikeuden haltijan omia intressejä palvelevat kulut, kuten sisustaminen. Hyödylliset ja ylimääräiset kulut tulee käyttöoikeuden haltijan kattaa tuotoilla tai omilla varoillaan. Käyttöoikeuden haltijalla onkin tietty velvollisuus varata aiempia tuottoja tulevia tarpeellisia kustannuksia varten. Omaisuuden tuoton ollessa riittämätön kattamaan tarpeelliset kulut, käyttöoikeuden haltija voi realisoida esimerkiksi metsää yli metsänhoitosuunnitelman määrittämän määrän tarpeellisten kulujen kattamiseksi. Tilanteessa saattaa kuitenkin tulla huomioon otavaksi toimen luvanvaraisuus edunvalvonnan päämiehen osalta. (HolhTL 442/1999, 34 § kohta 12; Kolehmainen & Rabinä 2012, 134–135.)

Kiinteistön käyttö- ja ylläpitokustannuksista kuten sähköstä, vedestä, vuosikorjauksista ja jätemaksuista käyttöoikeuden haltija vastaa itse käyttöoikeuden kestäessä. Kiinteistön omistaja voi myös vaatia käyttöoikeudenhaltijaa maksamaan kiinteistöveron, vaikka se kiinteistöverolain (654/1992) mukaan kuuluukin kiinteistön omistajan velvollisuuksiin. Kiinteistön omistajalla on regressiooikeus maksamiinsa kiinteistön kuluihin ja tämä voi vaatia niitä käyttöoikeuden haltijalta. Kaikista kustannusten jaosta testamentin tekijä on kuitenkin voinut määrätä toisinkin ja testamentin tulkinta on etusijainen kustannusten korvausten määrittäjä. (Kiinteistöverolaki 654/1992, 6.1 §, 7 §; Kolehmainen & Rabinä 2012, 136; Mikkola 2008, 45.)

Käytännössä yhteisomistuksessa olleiden käyttämättömien kiinteistöjen arvon säilyttämiseksi välttämättömät kulut on jaettu omistusosuuksien mukaisesti omistajaosapuolille riippumatta kiinteistön saantotavasta. Esimerkiksi sähkö- ja vesiliittymän perusmaksut sekä vakuutus on maksettu silloin osakkaiden kesken, kun kiinteistöä ei ole käyttänyt kukaan. Jos kiinteistön omistajista joku on käyttänyt kiinteistöä, on hänellä ollut velvollisuus pitää siitä huolta ja hänelle on osoitettu vähintään käyttämisestä aiheutuneet kulut maksettavaksi hänen omasta omistusosuudesta aiheutuneiden kulujen lisäksi. Kiinteistön huolenpito on usein käsittänyt lämmityksen, pihalueiden hoidon ja kiinteistön muut välttämättömät kunnossapitotoimet. Kiinteistön huolenpitoa ei tällöin ole tarvinnut hankkia ulkopuoliselta yritykseltä.

Yhteisomistuksessa olevan omaisuuden käyttämisellä ei saa kuitenkaan loukata toisten omistajien yhtäläistä oikeutta käyttää yhteisesti omistettua omaisuutta osuuksien suhteessa. Toisen yhteisomistajan estäessä muiden tai toisen yhteisomistajan osuuksien käytön syntyy oikeus korvaukseen. Yhteisomistajan taas vapaaehtoisesti jättäessä käyttämättä oikeuttaan yhteiseen omaisuuteen ei oikeutta korvaukseen synny. Yhteisesti omistetun omaisuuden käytöstä ja käyttökorvauksista voidaan kuitenkin sopia vapaasti sopimuksella. Yhteisesti omistetun omaisuuden ollessa kiinteistö tai asunto tulee edunvalvojan huomioida toimen mahdollinen luvanvaraisuus. (EYL 180/1958, 3 §; HolhTL 442/1999, 34 §; Mikkola 2008, 44–45.)

6 LOPPUYHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Yleisten edunvalvojien koulutustaso on alkanut muuttua enimmäkseen oikeustieteen tutkinnoiksi valtion oikeusaputoimistojen alettua hoitamaan yleistä edunvalvontaa. Mikäli suunta pysyy samana ja yleisten edunvalvojien oikeustieteen tutkinnot yleistyvät yleisimmiksi yleisten edunvalvojien tutkinnoksi valtakunnallisesti, uskoisin tämän lisäävän yleistä luottamusta yleistä edunvalvontaa kohtaan. Lainopillinen osaaminen myös vähentää virheiden määrää työssä sekä edistää päätöksenteon ja harkinnan yhdenmukaisuutta ja lainmukaisuutta. Uskoisin oikeustieteiden koulutuksen muutoinkin edistävän holhoustoimilain tarkoittaman edunvalvonnan toteutumista. Tällä näkökannallani en toki vähättele muun koulutuksen saaneiden yleisten edunvalvojien osaamista, sillä uskon muunkin koulutuksen tukevan yleisen edunvalvojan työtä sekä kokemusvuosien korvaavan koulutusta hyvinkin paljon. Työ yleisessä edunvalvonnassa opitaan kuitenkin parhaiten toimimalla yhteistyössä niin päämiesten, työtovereiden kuin sidosryhmienkin kanssa. Työ ei välttämättä edellytä oikeustieteen tutkintoa, mutta tutkinto helpottaa edunvalvojan työstä suoriutumista nykymaailmassa.

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää yleisten edunvalvojien työhaasteita. Tutkimuksesta kävi ilmi yleisten edunvalvojien työn vaativan hyvin laajaa moniosaamista ja odotusten olevan todella korkeita yleistä edunvalvojaa kohtaan. Yhden ongelman tultua ratkaistuksi, on jonossa lisää haasteita. Samalla yleinen edunvalvoja perustelee jatkuvasti toimiaan ja pohtii mikä ratkaisu olisi lainmukainen sekä päämiehen edun mukaisin. Harkintavaltaa on niin annettu niin edunvalvojalle kuin muillekin sidosryhminä toimiville viranomaisille. Kaikki työn elementit pitäisi saada toimimaan yhdessä ja lopputuloksen pitäisi tyydyttää kaikkien odotukset mahdollisimman hyvin. Puhumattakaan siitä, että kaiken tämän pitäisi vielä tapahtua viivytyksettä.

Työmäärien lisääntymisestä johtuva huolestuttava piirre yleisen edunvalvonnan tehtävien hoidossa, on työn muuttuminen lähinnä vain suorittavaksi työksi. Päällimmäisenä työssä on kiire ja riittämättömät resurssit. Yleisen edunvalvonnan työntekijöiltä tuntuu käytännön työssä joskus unohtuvan pohjimmainen ajatus miksi työtä tehdään, saatetaan jopa unohtaa päämies. Kiirettä ja työvuoria ei voi poistaa lähinnä kuin lisä-

resursseja saamalla, mutta toivon opinnäytetyöni myös herättelevän edunvalvonnan henkilöstöä miettimään miksi työtä tehdään ja mitkä työn arvoperiaatteet ovat. Harvoin arkista työtä hoitaessaan tuleekaan miettineeksi kuinka syvälle päämiesten yksityiselämään tulekaan kajonneeksi. Siksi onkin tärkeää muistaa pääperiaatteena edunvalvojan tehtävän tarkoitus suojata päämiehiä ja toteuttaa heidän etuaan parhaan kyvyn ja taidon mukaan. Itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden loukkauksia ei voida korvata samalla tavalla rahalla kuin taloudellisten asioiden hoidossa tapahtuneita virheitä voidaan.

Tosiasiallisesti näkisin, että yleisten edunvalvojien liian suuret työmäärät vesittävät holhoustoimilain tarkoitusperät päämiehen itsemääräämisoikeudesta, yhteistoiminnasta päämiesten kanssa sekä tukevasta edunvalvonnasta. Nykyisillä resursseilla on mahdotonta yleisen edunvalvojan hoitaa tehtävänsä lain tarkoittamalla tavalla. Työmäärien ja päämiesmäärien lisääntyessä rajanvetoon taloudellisten ja henkilöä koskevien tehtävien määrittämisessä tulisi kiinnittää erityistä huomiota ja laatia yleisille edunvalvojille jokin ohjenuora asiaan. Hieman kyseenalaisena pidän myös päämiesmääriin sidottuja yleisten edunvalvojien palkkaluokkia. Tällainen menettely voi toimia porkkanana päämiesmäärien kasvattamisessa yleistä edunvalvojaa kohden. Toki tarkoituksena on kompensoida liian suurta työmäärää korkeammalla palkalla. Varmasti päämiehen etu toteutuisi kuitenkin paremmin lisäämällä osaavaa henkilöstöä yleiseen edunvalvontaan.

Kärjistetysti ilmaistuna Urpo Kangas (2013, 188–189) kuvaakin valtion järjestämää yleistä edunvalvontaa lohduttomaksi massaedunvalvonnaksi. Yksilöllistä edunvalvontaa ei ole mahdollista saada, kun edunvalvoja hoitaa pahimmillaan kolmatta sataa päämiestä ja resurssit ovat aivan alimitoitettut. Aikaa ei ole pitää huolta päämiesten oikeuksista ja edistää heidän parastaan holhoustoimilain velvoitteen mukaisesti.

Näkisin yleisen edunvalvonnan päämiesmäärien edelleen kasvavan yhteiskunnassa lisääntyvän avohoidonkin vuoksi. Joillain keinoilla yleisen edunvalvonnan jatkuvasti kasvavaa työtaakkaa voitaisiin omin toimin hieman helpottaakin. Päämiesten voisi antaa itse hoitaa enemmän asioitaan, heidän ollessa siihen kykeneviä ja kelpoisia. Voisi olla myös päämiehen edun mukaista ryhtyä aktiivisemmin toimenpiteisiin päämiehen vapauttamiseksi edunvalvonnan käytyä tarpeettomaksi. Lisäksi voisi

myös selvittää muita keinoja hoitaa päämiehen taloudelliset asiat edunvalvonnan sijaan. Näillä toimilla kevennettäisiin ainakin jossain määrin yleisen edunvalvonnan työtaakkaa nyt ja tulevaisuudessa.

Virkaholhoajien aikana ennen nykyistä holhoustoimilakia, yleisen edunvalvojan työ ei vaatinut, niin laajaa ja vaativaa osaamista kuin nykypäivänä. Virkaholhoajan oli tärkeintä huolehtia pääasiassa päämiehen laskuista ja käyttövarojen saannista. Yleisen edunvalvonnan piirissä oli myös merkittävästi vähemmän ihmisiä kuin nykyisin. Ihmisten ajatusmaailma vaikuttaisi kuitenkin muuttuneen entisajoista ja lähimmäisen huolenpito ei ole enää itsestänselvyys. On totuttu siihen, että yhteiskunta pitää kaikista viime kädessä huolta, mikä varmasti kasvattaa päämiesten määrää edunvalvon-
nassa. Ei koeta enää, että omista läheisistä tulisi pitää huolta samoin kuin ennen. Päämiesten läheisillä on ollut havaittavissa myös jonkinlaista viranomaispelkoa tai jopa inhoa, ja yhteistyö läheisten kanssa on senkin vuoksi monimutkaistunut yleises-
sä edunvalvon-
nassa. Toimivalla ja luottamukseen perustuvalla yhteistyöllä päämies-
ten läheisten kanssa pystyttäisiin helpottamaan yleisen edunvalvonnan työtä merkit-
tävästi.

LÄHTEET

- Aarnio A. & Kangas U. 2010. Perhevarallisuusosoikeus. Helsinki: Talentum. viitattu 27.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>
- Aarnio A, Kangas U, Räbinä T. & Puronen P. 2011. Perunkirjoitus ja perinnön vero-seuraamukset. Helsinki: Talentum.
- Adoptiolaki. 2012. L 22/2012 muutoksineen.
- Anttila, S. 2013. Edunvalvontavaltuutus–turvaa asioidesi hoito luotettavissa käsissä. Luento Satakunnan ammattikorkeakoulun Perintö ja edunvalvonta -seminaarissa 13.9.2013.
- Avioliittolaki. 1929. L 234/1929 muutoksineen.
- EOA Dnro 1429/2/00. 2002. Hyvän hallinnon noudattaminen ja perhe-elämän kunnioittaminen edunvalvojaa määrättäessä.
- EOA Dnro 1517/4/04. 2006. Kunnan yleisen edunvalvojan esteellisyys.
- EOA Dnro 2215/4/05. 2007. Päämiehen omaisuuden ja holhoustilien luovuttaminen.
- EOA Dnro 4208/4/08. 2010. Päämiehen tiedonsaantioikeus ei toteutunut täysin asiallisesti.
- EOA Dnro 3418/4/09. 2011. Yleisen edunvalvojan salassapitovelvollisuus.
- EOA Dnro 3434/4/11. 2012. Yleisen edunvalvojan menettely.
- EOA Dnro 3943/4/11. 2012. Edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa.
- EOA Dnro 973/2/10. 2011. Yleinen edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa.
- EOA Dnro 3108/2/12. 2014. Yleisen edunvalvonnan ulkoistamisesta yhdenvertaisuusongelmia.
- EOA Dnro 946/4/14. 2015. Yleinen edunvalvonta loukkasi kirjesalaisuutta.
- EOA Dnro 4097/4/14. 2015. Edunvalvonnassa olevan henkilön tietojensaantioikeus.
- EOA Dnro 605/2/14. 2015. Yleisen edunvalvojan olisi tullut kuulla päämiestään ennen tämän kodin suursiivousta.
- Hakalehto-Wainio S. 2008. Valta ja vahinko–Julkisen vallan käyttäjän vahingonkorvausvastuu vahingonkorvauslaissa. Helsinki: Talentum.
- Hallintolainkäyttölaki. 1996. L 586/1996 muutoksineen.

Hallintolaki. 2003. L 434/2003 muutoksineen.

HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.

HE 52/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.

HE 70/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden oikeuspaikkaa koskevien säännösten muuttamiseksi.

HE 159/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion vahingonkorvaustoinnasta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Heikkinen A, Heusala A, Mäkelä S. & Nuotio K. 2003. Holhoustili. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Heino M. 2015. entinen yleinen edunvalvoja, Mäntän kaupunki. Mänttä. Henkilökohtainen tiedonanto 28.10.2015.

Heiskanen T. & Ilveskero M. 2011. Artikkelissa Masalin S. (toim.) Näistä tavaroista suku riitelee. Taloussanomat 23.5.2011. viitattu 28.10.2015.
<http://www.taloussanomat.fi>

Helin M. 2001. Edunvalvojan päätösvallan rajoista. Lakimies 6–7/2001, 1070–1088. viitattu 21.10.2015. <http://www.edilex.fi>

Henkilötietolaki. 1999. L 523/1999 muutoksineen.

Hietaharju P. & Nuutila M. 2010. Käytännön mielenterveystyö. Helsinki: Tammi.

Hoffrén M. 2013. Virhevastuu asunnon ja asuinkiinteistön kaupassa. Helsinki: Talentum. viitattu 21.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>

Holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015. viitattu 24.10.2015.
<http://www.oikeus.fi>

Husa J, Mutanen A. & Pohjolainen T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki: Talentum.

Isyyslaki. 1975. L 700/1975 (kumottu) muutoksineen.

Isyyslaki. 2015. L 11/2015.

Jokela M, Kartio L. & Ojanen I. 2010. Maakaari. Helsinki: Talentum. viitattu 31.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>

Järvensivu P, Kalliala J, Kolppanen P, Kyläkallio K, Lampenius M. & Uotila H. 2008. Asiakirjamallit. Talentum: – CD-ROM.

Kangas U. 2013. Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum. viitattu 19.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>

Kiinteistönmuodostamislaki. 1995. L 554/1995 muutoksineen.

Kiinteistöverolaki. 1992. L 654/1992 muutoksineen.

Kolehmainen A. & Rabinä T. 2012. Jäämistösuunnittelu. Helsinki: Talentum. viitattu 20.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>

Koponen J. 2015. Kuolinpesän osakkaan opas. 12. uud. p. Helsinki: Verotieto Oy.

KKO 1938-II-592. Kiinteistön kauppa – Myyjän oikeustoimikelpoisuus.

KKO 1950-II-471. Oikeustoimi – Oikeustoimilaki – Oikeustoimen – pätemättömyys – Kiskominen.

KKO 1955-II-134. Kiinteistön kauppa – Kiinteistönsaannon moite.

KKO 1989:55. Vajaavaltainen – Perinnönjako – Holhoustuomioistuimen lupa.

KKO 1999:24. Holhous–Panttaus.

KKO 2005:2. Holhoustoimi–Toimintakelpoisuuden rajoittaminen–Vajaavaltaiseksi julistaminen.

Koulu S. 2015. Mitä jokaisen asianajajan tulee tietää perunkirjoituksesta ja perinnönjaosta. Suomen asianajajaliiton webinaari 3.11.2015.

Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä. 2002. L 197/2002 muutoksineen.

Laki hallintolainkäyttölain muuttamisesta. 2015. L 891/2015.

Laki holhoustoimesta. 1999. L 442/1999 muutoksineen.

Laki holhoustoimesta annetun lain 87 §:n muuttamisesta. 2015. L 910/2015.

Laki Valtiokonttorista. 1991. L 305/1991 muutoksineen.

Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista. 2000. L 193/2000 muutoksineen.

Laki valtion oikeusaputoimistoista. 2002. L 258/2002 muutoksineen.

Laki valtion vahingonkorvaustoiminnasta. 2014. L 978/2014.

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista. 1929. L 228/1929 muutoksineen.

Laki velan vanhentumisesta. 2003. L 728/2003 muutoksineen.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta. 1999. L 621/1999 muutoksineen.

LaVM 20/1998 vp–HE 146/1998 vp. Lakivaliokunnan lausunto hallituksen esitykseen holhouslainsäädännön uudistamiseksi.

Lindholm T. 2012. Kaatuvatko vainajan velat perillisten niskaan? – Velkainen kuolinpesä. Taloustaito 5/2012, 38–42.

- Linna T. 2012. Prosessioikeuden oppikirja. Helsinki: Talentum. viitattu 30.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>
- Maakaari. 1995. L 540/1995 muutoksineen.
- Maanmittauslaitoksen verkkosivut. viitattu 22.10.2015. www.maanmittauslaitos.fi
- Maistraatin verkkosivut. viitattu 30.10.2015. <http://www.maistraatti.fi>
- Malinen A. 2015. asianajaja, Asianajotoimisto ACTAS Oy, Sastamala. Henkilökohdainen tiedonanto 24.11.2015.
- Mikkola T. 2008. Yhteisomistus. Helsinki: WSOYpro.
- Narvi A. 2015. johtava yleinen edunvalvoja, Pirkanmaan oikeusaputoimisto. Tampere. Henkilökohdainen tiedonanto 23.10.2015.
- Niemi M. I. 2012. Maakaaren järjestelmä II. 2. uud. p. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Oikeudenkäymiskaari. 1734. L 4/1734 muutoksineen.
- Oikeushallinnon verkkosivut. viitattu 30.10.2015. <http://www.oikeus.fi>
- Oikeusministeriön asetus oikeusapupiireistä sekä oikeusaputoimistojen toimipaikoista ja edunvalvonta-alueista. 2013. A 534/2013.
- Parviainen E. & Rubanin M. 2009. Holhoustoimen lainsäädäntö. Helsinki. Edita Publishing Oy.
- Perintökaari. 1965. L 40/1965 muutoksineen.
- Rikoslaki. 1889. L 39/1889 muutoksineen.
- Rubanin M. 2012. Oikeusministeriön asetus valtion oikeusaputoimistoista annetun asetuksen muuttamiseksi. Oikeusministeriön muistio. viitattu 21.9.2015. <http://oikeusministerio.fi>
- Saarenpää A. 2012. Henkilö- ja persoonallisuus oikeus. viitattu 10.9.2015. <http://lipas.uwasa.fi/materiaalit/talusoikeus/it/valinta055.pdf>
- Sarja M. 2008. Yksityisyys ja julkisuus holhoustoimessa. Defensor Legis N:o 5/2008, 792-820. viitattu 15.10.2015. <http://www.edilex.fi>
- Sarja M. 2010. Edunvalvonta-asiat EOA:n toiminnassa luentomateriaali Edunvalvontasihteerien kehittämispäivillä 26–27.10.2010.
- Sarja M. 2011. Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa. Defensor Legis 2011/2, 133–162. viitattu 10.9.2015. <http://www.edilex.fi>
- Sarja, M. 2012. Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely. Referee-artikkeli, Edilex 2012/22. viitattu 15.10.2015. <http://www.edilex.fi>

Sisä-Suomen maistraatti, Tampereen yksikkö. 2015. Ohjeita edunvalvojalle lupasioissa. Ohjemoniste Nro 2.

Suomen perustuslaki. 1999. L 731/1999 muutoksineen.

Tepora J, Kartio L, Koulu R. & Lindfors H. 2010. Kiinteistön kauppa, muu luovutus ja kirjaus. Helsinki: Talentum. viitattu 21.10.2015. <http://haku.suomenlaki.com>

Tolonen H. 2003. Oikeuslähdeoppi. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Tornberg J. & Kuuliala M. 2015. Suomen edunvalvontaoikeus. Helsinki: Talentum.

TurHO 2009:1. Hakemusasia–Yhteisomistussuhteen purkaminen–Myyntilupa.

Ulosottokaari. 2007. L 705/2007 muutoksineen.

Vahingonkorvauslaki. 1974. L 412/1974 muutoksineen.

VKSV Dnro 135/21/06. 2007. Syyttämättäjättämispäätöksen laatiminen, esitutkinta-aineiston asianmukaisuus, edunvalvojan määrääminen. viitattu 1.10.2015. <http://www.vksv.fi>

VKSV Dnro 126/21/11. 2011. Virkasalaisuuden rikkominen, sananvapaus, valtakunnansyyttäjän yksinomainen syyteoikeus. viitattu 1.10.2015. <http://www.vksv.fi>

Valtiokonttorin verkkosivut. viitattu 23.10.2015. <http://www.valtiokonttori.fi>

Valtioneuvoston asetus edunvalvojan palkkion suuruudesta. 2012. A 696/2012.

Valtion virkamieslaki. 1994. L 750/1994 muutoksineen.

Valtiovarainministeriön asetus maistraattien suoritteiden maksuista vuosina 2015 ja 2016.2015. A 1151/2014.

Verohallinnon verkkosivut. viitattu 24.10.2015. <http://www.vero.fi>

Välimäki P. 2013. Edunvalvontaoikeus. Helsinki: SanomaPro. viitattu 31.10.2015. <http://verkkokirjahylly.talentum.fi>

Välimäki T. 2015. asianajaja, Asianajotoimisto ACTAS Oy. Henkilökohtainen tiedonanto 2.11.2015.

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä. 2011a. Päämiehen irtaimen omaisuuden käsittely ja hyvät menettelytavat. Oikeusministeriö, oikeushallinto-osasto OM 2/33/2010. viitattu 27.10.2015. <http://www.oikeus.fi>

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä. 2011b. Yhteydenpito, tavoitettavuus ja tiedonsaanti. Oikeusministeriö, oikeushallinto-osasto OM 2/33/2010. viitattu 30.9.2015. <http://www.oikeus.fi>

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä. 2013. Kehittämistyöryhmän vastaukset 2009–2013. Oikeusministeriö, oikeushallinto-osasto. viitattu 20.9.2015. <http://www.oikeus.fi>

Yleisen edunvalvonnan kehittämissyöryhmä. 2015. Edunvalvontapalkkion periminen. viitattu 28.10.2015. <http://www.oikeus.fi>

**Kyselytutkimus Pirkanmaan oikeusaputoimiston
yleisille edunvalvojille sekä
ostopalveluiden alaisuudessa toimiville yleisille edunvalvojille**

Suoritan Satakunnan ammattikorkeakoulussa oikeustradenomin opintojani ja teen opinnäytetyöni yhteistyössä Pirkanmaan oikeusaputoimiston kanssa. Opinnäytetyök-
seni laadin toimistolle Edunvalvojan käsikirjan. Tutkimuksesta tai opinnäytetyön ai-
heesta heränneistä kysymyksistä tai muusta asiaan liittyvästä voi minuun olla yhtey-
dessä joko sähköpostitse katri.lahtinen@student.samk.fi tai puhelimitse xxx.

Kyselytutkimus on kohdistettu Pirkanmaan oikeusaputoimiston yleisille edunvalvo-
jille sekä sen ostopalveluiden alaisuudessa toimiville yleisille edunvalvojille. Pyydän
uhraamaan vastaamiseen hetken työaikaanne ja pohtimaan vastauksianne mahdolti-
simman rehellisesti. Edunvalvojan työ on haastavaa ja uralla eteen tulee paljon uusia
ja vaikeitakin asioita, joista kukaan ei selviä yksin ilman kollegoiden tai asiantunti-
joiden apua. Tutkimuksella koitan saada nämä edunvalvojan työn haasteet löydettyä.
Tutkimuksella yritän saada selville onko lähinnä joitain sellaisia asioita, joiden lain-
säädäntöä täytyi tutkia, tulkita tai käytännössä soveltamisessa oli jotain ongelmia tai
vaikeuksia. Vastauksistanne teen yleistyksiä ja kokoan Edunvalvojan käsikirjaan oh-
jeistusta koskien yleisimpiä edunvalvojien työssään kohtaamia ongelmatilanteita var-
ten. Tulevaisuudessa Edunvalvojan käsikirja jää toimiston sisäiseksi ohjeistukseksi
sekä osaksi edunvalvojien perehdytystä. Lopullisesta työstä ei voi tunnistaa ketään
vastaajista. Kyselyyn ei ole myöskään oikeita tai vääriä vastauksia. Kysymyksiin
vastataan suurimmaksi vapaasti kirjoittamalla, mutta mukana on myös rasti ruutuun
kysymyksiä.

Vastaukset voi toimittaa joko minulle sähköpostitse katri.lahtinen@student.samk.fi
tai anonyymisti johtavalle yleiselle edunvalvojalle Anne Narville, joka toimittaa vas-
tauksesi edelleen minulle. Vastaukset pyydän toimittamaan 5.10.2015 mennessä.

Katri Lahtinen
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalous, oikeustradenomi

TAUSTAKYSYMYKSET

Oletko mies / nainen ?

Kuinka pitkä on edunvalvojan urasi kesto vuosissa?

Mikä on korkein suorittamasi tutkinto?

TÄYDENTÄVÄT KYSYMYKSET

Näetkö tarvetta lisäkoulutukselle jossain työhösi liittyvässä asiassa?

Aloittaessasi edunvalvojana opiskelitko itsenäisesti holhoustoimilakia tai muuta edunvalvojan tehtävään liittyvää kirjallisuutta?

Onko sinulle täysin selvää missä kaikissa tilanteissa sinulla on edunvalvojana velvollisuus hakea edunvalvojansijaista?

Oletko joutunut miettimään esteellisyysskysymyksiä työssäsi?

YLEISEN EDUNVALVOJAN TYÖSSÄÄN KOHTAAMIIN VAIKEISIIN TYÖTEHTÄVIIN LIITTYVÄT KYSYMYKSET

Minkälaisissa asioissa olet kääntynyt oikeusavustajan/lakimiehen/asianajajan puoleen?

Jos olet niin mistä syystä esim. oma aika ei ole riittänyt asian hoitamiseen tai asia on ollut niin vaikea tai monimutkainen?

Muistuko mieleesi missä lainopillisissa ongelmissa olet tutkinut lakia tai lakikirjallisuutta hoitaessasi edunvalvojan tehtävää?

Entäpä muistatko tilanteita, joissa lain soveltaminen on tuottanut haasteita?

Ratkaistessasi jotain edunvalvojan työhön liittyvää ongelmaa mistä etsit ratkaisua ongelmaan (esim. kokeneempi kollega, koulutetumpi kollega, oikeusavustaja, internet, kirjallisuus)?

KUOLINPESÄN OSAKKUUTEEN LIITTYVÄT KYSYMYKSET

Onko sinulle selvää missä tilanteissa pesänselvittäjää tarvitaan ja kuinka se haetaan?

Onko perimysjärjestys selvä asia tai oletko joutunut koskaan varmistamaan kuinka järjestys menee?

Päämiehen saadessa perintöä kuinka huomioit mahdollisesti tulevan perintöveron?

Päämiehen ollessa kuolinpesän osakas, niin osallistutko perunkirjoitukseen? Jos et niin miksi?

Oletko työssäsi kohdannut ongelmia yhteishallinnossa, ja jos olet niin koskiko se kuolinpesän yhteishallintoa vai jotain muuta yhteishallintoa?

Tuleeko mieleesi joitain haasteita, joita päämiehen osakkuus kuolinpesässä on aiheuttanut?

MISSÄ SEURAAVISSA ASIOISSA OLET HAKENUT

MAISTRAATIN LUPAA VIIMEISEN VIIDEN VUODEN AIKANA:

Perinnöstä luopuminen ja päämiehen perintöosuuden luovutus

Päämiehen rahavarojen lainaksi antaminen

Omaisuuksien panttaaminen

Sijoituskohteiden tai yhteisöosuuksien hankkiminen

Lupa vuokrata päämiehen asunto (Lupa tarvitaan, jos edunvalvoja aikoo päämiehen lukuun vuokrata tämän asunnon ajaksi, joka ylittää viisi vuotta tai joka jatkuu yli vuoden täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen.)

Kiinteän omaisuuden tai maanvuokra- tai muun vastaavan käyttöoikeuden luovuttaminen/ hankkiminen

Kiinteän omaisuuden tai maanvuokra- tai muun vastaavan oikeuden luovuttaminen toisen käytettäväksi pidemmäksi ajaksi kuin viideksi vuodeksi tai vuodeksi päämiehen täysi-ikäiseksi tulosta

Lupa ottaa lainaa, sitoutua vekselivastuuseen tai vastuuseen toisen velasta

Avoimen tai kommandiittiyhtiön perustaminen tai yhtiöön liittyminen

Metsän ja maa-ainesten myyminen

Huoneiston hallintaan oikeuttavien osakkeiden tai osuuksien luovuttamien ja hankkiminen

Lupa tehdä sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta

Ositus ja perinnönjako

Omaisuuden erottelu (HolhTL 442/1999; Maistraatin verkkosivut 2015.)

Tuleeko vielä mieleesi joitain aiheita, joihin kaipaisit ohjeistusta tai asioita joita haluaisit Edunvalvojan käsikirjan käsittelevän? Voit kirjoittaa vapaasti ajatuksistasi koskien Edunvalvojan käsikirjaa.

Mikäli olet halukas vielä täydentämään vastauksiasi tai osallistumaan täydentävään haastattelututkimukseen Edunvalvojan käsikirjan tiimoilta pyydän antamaan yhteystietosi alle, jotta voimme mahdollisesti sopia haastattelulle sopivan ajankohdan. Voit myös halutessasi laittaa sähköpostia, jos jälkepäin mieleesi muistuu jokin tärkeä asia, yhteystietoni ovat lomakkeen alussa.

KIITOS VASTAAMISESTASI SEKÄ VAIVANNÄÖSTÄSI!

HYÖDYLLISET LINKIT

Laskurit

[Kelan etuuslaskurit](#)

[Oikeusapulaskuri](#)

[Perintöverolaskuri](#)

Lomakkeet

[Holhustoimen lomakkeet](#)

[Kelan lomakkeet](#)

[Verohallinnon lomakkeet](#)

[Vahingonkorvauksen hakemus](#)

Oikeuskäytäntö ja lainsäädäntö

[Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut](#)

[Holhustoimen oikeustapausrekisterit](#)

[Yleistä edunvalvontaa ohjaavat säädökset](#)

Suosituksset ja kannanotot

[Edunvalvontapalkkion periminen, suositus 10.6.2015](#)

[Edunvalvontatehtävän lakkaaminen ja päätöstoimet päämiehen kuollessa 28.10.2009](#)

[Holhustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot 2015](#)

[Omaisuuuden arvostaminen ja alkuselvittely 16.12.2009](#)

[Päämiehen irtaimen omaisuuden käsittely ja hyvät menettelytavat 30.3.2011](#)

[Yhteydenpito tavoitettavuus ja tiedonsaanti, suositus 14.4.2011](#)

[Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän kannanotot 2009-2013](#)